

Ilija Mitić

IMIGRACIJSKA POLITIKA DUBROVAČKE REPUBLIKE S POSEBNIM OBZIROM NA USTANOVU SVJETOVNOG AZILA

I. O Dubrovniku kao samostalnoj državi

Oslobođenjem Dubrovnika od mletačke vlasti (1358. g.) i dolaskom pod zaštitu ugarsko-hrvatskih kraljeva počinje u svakom pogledu novo, zlatno razdoblje dubrovačke povijesti, kako u političkom tako i u ekonomskom pogledu. Ugovorom u Višegradu hrvatsko-ugarski kralj Ladislav zagantirao je Dubrovniku nezavisnost, nepovredivost granica, slobodu trgovine i neutralnost u slučaju rata. Dubrovnik je poslije toga počeo naglo ekonomski napredovati i dobivati sve više formalne i stvarne atribute posebne države. Kad je Dubrovnik priznao vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskog kralja, vlastela su dobila pravo da između sebe biraju kneza; time je Dubrovnik postao slobodna država, a pošto je odbacio dotadašnji naslov općine, polovinom XV. stoljeća, nazvao se republikom.

Pod zaštitom ugarsko-hrvatske krune Dubrovnik nastavlja svoj zakonodavni rad donoseći razne propise i odredbe koje se upisuju u posebne zbirke, u takozvanu Zelenu knjigu (*Liber viridis*) do 1460. g. i Žutu knjigu (*Liber croceus*) do ukinuća Republike, nazvane tako po koricama tih zakonskih zbornika. U tim zbornicima, koji nadopunjuju statutarne odredbe, ima važnih pravnih normi koje su odraz unutrašnjeg i vanjskog razvoja političke samostalnosti Dubrovačke Republike, kao i širenja njezinih pomorsko-trgovačkih veza. Dubrovnik u tom razdoblju dobiva novo sudbeno ustrojstvo, a u teritorijalnom pogledu svoje konačno proširenje; stječe Primorje do Stona i poluotok Pelješac na zapadu, a Konavle prema istoku. Time je Dubrovačka Republika obuhvatila područje od Kleka do kraja Konavala, to jest do Sutorine na ulazu u Boko-kotorski zaljev. Dubrovačka vlast nije međutim doprla daleko u unutrašnjost, već se protezala uz obalni pojas. Uz to su Dubrovniku pripadali otoci Lastovo, Mljet, Šipan, Lopud i Koločep,

kao i svi manji otoci uz njegovu obalu. Ukupna površina Dubrovačke Republike obuhvaćala je oko 1 375 km², od kojih se samo jedna trećina mogla obrađivati, sa 30.000 do 40.000 stanovnika.

Od 1458. g. Dubrovnik je redovito plaćao Turskoj danak za slobodu trgovanja po njezinim zemljama, pa iako je poslije mohačke bitke (1526. g.) Dubrovnik priznao Tursku kao svog novog zaštitnika, plaćajući i dalje Porti određeni danak, ipak se Turci nisu miješali u dubrovačke unutrašnje ni vanjske poslove. Prešavši na taj način formalno pod tursku zaštitu, Dubrovnik je postigao svoj najveći prosperitet te doživio i preživio najveći udarac, veliki potres (1667. g.) koji je uništio ne samo veliki dio stanovništva, arhitektonski izgled grada i njegovu ekonomiju nego je doveo u opasnost i slobodu Dubrovačke Republike. Sve je te nevolje Dubrovnik sretno prebrodio sačuvavši i nadalje svoju samostalnost i državni suverenitet. Agonija nezavisnosti te naše male republike počinje ulaskom francuskih trupa u Dubrovnik (1806. g.), dok je skidanjem dubrovačke zastave s Orlandova stupa, dvije godine kasnije, ukinuta Dubrovačka Republika.¹

Strane su države upućivanjem svojih službenih predstavnika u Dubrovnik, kao i primanjem službenih predstavnika Dubrovnika, konzula i kasnije (od kraja XVII. stoljeća) diplomatskih predstavnika na svom području, priznavale njegovu samostalnost na temelju općevažećih principa međunarodnog prava. Time je Dubrovačka Republika bila prihvaćena i priznata kao samostalna država u međunarodnoj zajednici. U Dubrovniku se prvi strani predstavnici javljaju poslije oslobođenja od vlasti Venecije kad Dubrovnik postaje nezavisna država pa su s vremenom, do ukinuća Republike, skoro sve evropske zemlje imale svoje stalne diplomatsko-konzularne predstavnike u Dubrovniku. Od velikih država jedino Engleska nije imala u Dubrovniku svog predstavnika, iako je bilo po-

¹ Iz brojnih i raznovrsnih monografija i radova možemo upoznati prošlost starog Dubrovnika, ali, na žalost, još nemamo objavljene jedne opširne i opće povijesti Dubrovnika. Za proučavanje raznih pitanja iz dubrovačke prošlosti postoji mnogobrojna literatura, pa će u bilješkama biti spomenuta samo neka važnija koja se odnosi na ovaj rad.

J. Engel — *I. Stojanović*, Povijest Dubrovačke republike, Dubrovnik 1903, str. 60—74; *P. Matković*, Spomenici iz dubrovačke povijesti u vrijeme ugarsko-hrvatske zaštite, Starine JAZU, Zagreb 1896, str. 141—173; *B. Stulli*, Pregled povijesti Dubrovačke republike, Enciklopedija Jugoslavije, sv. III, Zagreb 1957, str. 144; *K. Jireček*, Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka, Dubrovnik 1915, str. 12—15; *J. Lučić*, Prvobitni kopneni teritorij Dubrovnika, čas. »Dubrovnik«, br. 3, Dubrovnik 1966; *K. Vojnović*, O državnom ustrojstvu Republike dubrovačke, Rad 103, JAZU, 103, Zagreb 1891; *G. Novak*, Mletački izvori o potresu u Dubrovniku i Kotoru 6. travnja 1667. g., »Starine« JAZU, knj. 55, Zagreb 1951; *I. Božić*, Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, SANU, Beograd 1952; *Đ. Körbler*, Dubrovačka republika i zapadno-evropske države, Rad 214, JAZU, Zagreb 1916; *R. Samardžić*, Veliki vek Dubrovnika, Beograd 1962, str. 113—226; *B. Nedeljković*, Položaj Dubrovnika prema Ugarskoj, Godišnjak Pravnog fakulteta XV, Sarajevo 1967.

kušaja da se početkom XIX. stoljeća osnuje ovdje i engleski konzulat. Tokom XVII. i XVIII. stoljeća dubrovačka je vlada, po ugledu na ostale evropske zemlje, formirala određeni konzularno-diplomatski ceremonijal kojeg su se morali pridržavati svi strani predstavnici u Dubrovniku. Po općepriznatim i važećim principima međunarodnog prava, koji se ni do danas nisu osobito izmijenili, konzularno-diplomatski patent stranog predstavnika potpisao je, u većini slučajeva, vladar zemlje koju je dotični predstavnik zastupao. Kao odraz bogate pomorsko-trgovačke djelatnosti Dubrovnik je tokom XVI. stoljeća imao preko 50 svojih konzularnih predstavnika po raznim mediteranskim lukama, dok se u drugoj polovini XVIII. stoljeća, prilikom ponovnog velikog uspona dubrovačke pomorske trgovine, taj broj popeo na preko 80. Od druge polovine XVII. stoljeća nalazimo i diplomatske predstavnike Dubrovačke Republike u svim važnijim evropskim prijestolnicama: Rimu, Beču, Parizu i Napulju.²

Osim tih službenih priznanja samostalnosti Dubrovačke Republike, dubrovačka je vlada kao i vlada svake male zemlje bila prisiljena da se uvijek prilagođava međunarodnim političkim i ekonomskim prilikama, tražeći zaštitu mnogih država, formalno priznavajući razne gospodare, boreći se pri tome svim političko-diplomatskim sredstvima za očuvanje nezavisnosti, slobode i neutralnosti svoje republike. Na taj se način Dubrovnik uspio, kao tampon-država između Istoka i Zapada, velikog Turskog Carstva i zapadnoevropskih kršćanskih zemalja, kao potreba jednih i drugih, izgraditi od kraja XIV. stoljeća pa sve do ukinuća Republike svoj čvrst međunarodni položaj priznat od evropskih država.

Uz naprijed navedeno, kao jedan dokaz više o priznanju Dubrovačke Republike nezavisnom, neutralnom i samostalnom državom, može nam poslužiti i činjenica da su se na njezinu području sklanjali razni izbjeglice iz susjednih zemalja pred progonom domaćih vlasti. Okolne zemlje, međutim, priznajući nepovredivost granica Dubrovačke Republike nisu pokušavale da preko dubrovačkog državnog teritorija progone svoje odbjegli podanike, već su tražile njihovo izručenje redovnim službenim putem od vlade u Dubrovniku. O tom, do sada neobrađenom problemu iz prošlosti starog Dubrovnika bit će govora u daljnjem tekstu ovog rada.

² B. Krizman, *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb 1957, str. 27—36; J. Andrassy, *Međunarodno pravo*, Zagreb 1961; *Isti*, priznanje novih država i vlada u praksi dubrovačke diplomacije, Rad 359, JAZU, Zagreb 1971; I. Mitić, *Predstavnici stranih država u Dubrovniku za vrijeme Republike*, »Pomorski zbornik«, br. 4, Zagreb 1966, str. 381—401; *Isti*, *Nadzornik oružanih snaga i guverner oružja XVII—XIX stoljeća u Dubrovačkoj republici*, »Anali« Hist. instituta JAZU, XII, Dubrovnik 1970, str. 277—296; *Isti*, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*, Hist. institut JAZU, Dubrovnik 1973.

II. O ustanovi azila

U najstarijim vremenima posvećeno mjesto, pod zaštitom bogova, na kojem je prestajala ljudska vlast nazivalo se azil, odnosno utočište. Ta se ustanova azila prenijela iz starog u srednji vijek te se vezala uz crkvu i svećenstvo. Naročito široku primjenu azila nalazimo u srednjem vijeku jer su crkve, biskupski dvorovi, plemićke kuće, groblja i druga mjesta, bila priznata kao utočišta gdje su se sklanjali domaći ljudi da bi izbjegli zahvatu domaćih, odnosno lokalnih vlasti. Pored tog religiozno-crkvenog razvijao se i svjetovni azil koji se odnosio na strance koji su se sklonili u neku tuđu zemlju i zatražili tamo utočište. U konkretnom slučaju mi ćemo ovdje obraditi tu vrstu azila na području Dubrovačke Republike.

Utočište, odnosno svjetovni azil, koji nalazimo i u starom Dubrovniku, jest ustanova po kojoj neko mjesto, zemlja ili država pružaju zaklon od progona osobama koje se ovamo sklone. Po općeprihvaćenom međunarodnom načelu, koje je poznato od najstarijih vremena, na granici svake države prestaje njezina vlast i njezini organi ne mogu nastaviti progon osobe koja je prešla granicu. Azil je izvorno bio čisto humanitarna mjera u interesu onoga koji je počinio zločin bez predumišljaja. Pravo azila je protegnuto na ođbjegle robove i na počinitelje raznih zločina, a s razvitkom trgovine priznato je pravo utočišta među državama po načelu reciprociteta. Među državama je od davnine postojao običaj međusobne kazneno-pravne pomoći po kojoj se izručuju zločinci drugoj državi na njezin zahtjev (tako zvana ekstradicija), što je bilo potanje uređeno uobičajenom praksom ili dvostranim ugovorom. Predaja ili izručenje počinitelja krivičnog djela od strane jedne države drugoj državi činilo se i čini se i danas iz razloga da bi mu se u određenoj državi sudilo ili da bi u njoj izdržao kaznu ako mu je već bilo suđeno. Ekstradicija onemogućuje da krivci bijegom u drugu državu izbjegnju krivično gonjenje, odnosno izdržavanje kazne. Već sredinom XVIII. stoljeća pravo je azila znatno modificirano i ukinuto za teške zločine (ubojstva, razbojstva i sl.), a tokom druge polovine istog stoljeća i za dezertere (vojne bjegunce), kao i za neke druge vrste izbjeglica koji su iz raznih pobuda i razloga zatražili utočište u drugoj zemlji. I njihovo vraćanje u zemlju iz koje su pobjegli temeljilo se na ugovorenom ili običajnom pravu, odnosno reciprocitetu između dviju država. U novije vrijeme, sve do naših dana, predviđeno je da svaka osoba ima pravo tražiti utočište ako je gonjena i uživati ga u drugim zemljama, ali to pravo ne može biti opravdano u slučaju progona koji su zasnovani na zločinima i djelatnostima koja su protivna općim načelima i ciljevima prihvaćenim od strane međunarodne zajednice.

Dubrovčani su od najstarijih vremena, a naročito poslije oslobođenja od vlasti Venecije, primali razne doseljenike i bjegunce iz susjednih zemalja kao i iz dalmatinskih gradova i otoka, pružajući im utočište na svom području. To davanje azila držali su jednim od temeljnih prava svoje države i oznaku njezine nezavisnosti, pa su iz tog razloga odlučno branili to svoje pravo, s ponosom ističući slučajeve kad su zaštitili nekog važnijeg bjegunca. Ponekad se događalo da su i sami vladari, kao i moćni feudarci, pošto su ostali bez vlasti i svojih zemalja, bili prisiljeni da se sklone u Dubrovnik i da mole za njegovu zaštitu i pomoć.³ Dubrovnik je, pružajući utočište raznim osobama punih 450 godina, sve do ukidanja Republike, ne samo potvrđivao i dokazivao svoju samostalnost već je na taj način obnavljao i povećavao svoje stanovništvo kako doseljenicima, tako i pojedinim izbjeglicama koji su stekli pravo da ostanu na dubrovačkom državnom teritoriju.

III. O azilu u Dubrovniku prije stjecanja nezavisnosti

U Statutu iz 1272. g. ne nalazimo spomena o davanju azila, odnosno utočišta na dubrovačkom području, i to iz razloga što Dubrovnik u to vrijeme nije još bio samostalna država. Iako je punopravno davanje azila u Dubrovniku počelo tek poslije oslobođenja od vlasti Venecije, ipak je i prije toga Dubrovnik bio utočište raznih bjegunaca iz susjednih krajeva. Ovi su bjegunci, u većini slučajeva, samo privremeno pobjegli i sklonili se na području Dubrovnika dok ne nađu mogućnost prelaska u neku drugu zemlju ili dok se političke prilike u njihovoj zemlji ne srede u tolikoj mjeri da bi se mogli ponovo u nju vratiti. Jedan od najstarijih spomena o pružanju privremenog utočišta u Dubrovniku jest odluka iz 1190. g. kojom je bilo određeno da se samo za tri dana poslije svečanosti sv. Vlaha svaki krivac može nesmetano vratiti i boraviti u Dubrovniku i da ga za to vrijeme nitko ne smije progoniti ili uhapsiti. Ta je odluka kasnije (1347. g.) izmijenjena time što se odnosila samo na dužnike dok se ostali krivci nisu mogli koristiti tom dubrovačkom povlasticom.⁴ To je bila u stvari jedna vrsta posebnog azila koji se davao samo privremeno da bi se uvećala svečanost sv. Vlaha u Dubrovniku.

³ S. Senc, Grčko-hrvatski riječnik, Zagreb 1910, str. 131 (asylia, asylon — grčka riječ koja označuje nepovredivost, sigurnost od progona i zlostavljanja, utočište); J. Tadić, Historija naroda Jugoslavije, I. dio, Zagreb 1953, str. 639—640; Pravni leksikon, Beograd 1964, str. 56; Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb, Tom. I (1955. g.), str. 325 i Tom II (1956. g.), str. 493.

⁴ Monumenta historico-juridica (Liber statutorum civitatis Ragusii — 1272), JAZU, knj. IX, Zagreb 1904, str. 62 (Odluke iz 1190. g.); M. Rešetar, Dubrovačko veliko vijeće, Revija »Dubrovnik«, br. 1, Dubrovnik 1929, str. 3—10; I. Sindik, Komunalno uređenje Kotora (od druge polovine 12. do

Još prije odluke Velikog vijeća kojom je zabranjeno trgovanje robljem u Dubrovniku (1416. g.) nalazimo godine 1320. odluku Dubrovčana da nitko ne smije primati ili skrivati roba koji bi se imao izvesti preko Dubrovnika za Apuliju, i to pod prijetnjom globe od 5 perpera za svakog roba, što znači da su sami Dubrovčani, po svom vlastitom nahođenju davali utočište pojedinim robovima još u vrijeme dok Dubrovnik nije bio samostalna država, pa time nije imao ni pravne osnove da kao općina daje utočište na svom području. Desetak godina prije oslobođenja od mletačkih vlasti Dubrovčani su nastojali da privuku u svoj grad što više zanatlija pa su iz tog razloga 1348. g. odlučili da će svaki strani zanatlija koji dođe da radi u Dubrovnik biti oslobođen od svih osobnih i materijalnih obveza osim plaćanja carine i da će, ako zatraži, dobiti pravo stalnog boravka na dubrovačkom području. Tako su se mnogi zanatlje iz osobnih i materijalnih razloga sklonili na dubrovački teritorij, nalazeći u Dubrovniku ne samo utočište već i novu domovinu.⁵ Međutim, potrebno je istaknuti da među arhivskim dokumentima dubrovačkog Historijskog arhiva ima neusporedivo manje podataka o osobama koje su tražile utočište u Dubrovniku za vrijeme mletačke vladavine, za razliku od kasnijeg razdoblja kad je to bila normalna pojava u jednoj samostalnoj državi kao što je bila Dubrovačka Republika.

IV. Općenito o izbjeglicama u Dubrovniku poslije stjecanja nezavisnosti

Oslobođenje od vlasti Venecije odrazilo se na opći razvitak Dubrovnika i na podizanje njegove važnosti kako na domaćem tako i u međunarodnom pomorsko-trgovačkom prometu. U svojoj dugoj povijesti Dubrovačka je Republika doživjela dva razdoblja

početka 15. st.), SANU, Ist. institut, knj. 1, Beograd 1950, str. 89, 127, 144 (Kao u Dubrovniku za sv. Vlaha, za svečanost sv. Tripuna u Kotoru bilo je vezano i poznato pravo azila. Okrivljeni zbog raznih krivica, jedino ne zbog ubojstva, mogli su bez straha doći u Kotor tri dana prije i tri dana poslije praznika sv. Tripuna).

⁵ I. Strohal, Povjest dalmatinskih gradova, Zagreb 1913, str. 373; I. Božić, Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u 14. i 15. veku, Istorijski glasnik, br. 1, Beograd 1949, str. 30; Luccari G. di Pietro, Copioso ristretto degli annuali di Ragusa, Ragusa 1790, str. 11, 25 (Autor navodi da je žena Bogoslava, kralja Dalmacije, zvana Siva da spasi život pobjegla u Dubrovnik sa svojim sinom, te ostala sve dok nije mogla da se ponovo vrati u svoju zemlju. — Krajem 1182. g. pobjegli su u Dubrovnik Tvrdislav, Gubeža i Gradin, neputi kralja Bodina.); J. Tadić, Historija naroda Jugoslavije, sp. dj., str. 640 (Autor spominje da su se bili sklonili u Dubrovnik svrgnuti srpski kralj Radoslav i Vladislav, 1234. i 1243. g. sa svojim ženama, bosanska kraljica Jelisaveta sa svoja tri sina 1302. g., zbačena bugarska carica Ana i kći kralja Milutina 1337. g.); Isti, Promet putnika u starom Dubrovniku, Dubrovnik 1939, str. 33—47 (Naši vladari i vlastela kao dubrovački gosti).

velikog ekonomskog napretka; prvi tokom XVI. a drugi od sredine XVIII. do početka XIX. stoljeća. U to je vrijeme dubrovačka pomorska trgovina dostigla visok stupanj razvitka, što je dovelo do odgovarajuće, široko organizirane mreže dubrovačkih konzulata po mnogim lukama Mediterana. Dubrovnik nije nikada igrao značajnu ulogu u evropskoj politici, ali je uspio, putem svoje mornarice i brojnih konzulata u raznim lukama postati važan ekonomski faktor, nesumljivo naša najznačajnija afirmacija na Mediteranu. Stečeni međunarodni položaj, neutralnost u ratovima evropskih zemalja, uz povoljnu pomorsko-trgovačku konjunkturu bili su odlučujući faktori koji su se veoma pozitivno odrazili na ekonomsko stanje Dubrovnika i na njegovo pomorstvo, naročito u XVI. i u drugoj polovici XVIII. stoljeća.⁶

Na taj je način za nekoliko stoljeća stari Dubrovnik bio vrlo važan trgovački centar te najprometnija luka naše obale. Sređene političke i društvene prilike, stalna neutralnost u međunarodnim sukobima, uređena i organizirana državna vlast, pravna sigurnost kako osobna tako i imovinska, dobro utvrđen grad i luka, velika briga države za trgovinu i održavanje stalnog i sigurnog prometa s raznim zemljama, sve je to, osim povoljnog geografskog položaja, utjecalo da je stari Dubrovnik dugo vremena, a naročito za vrijeme Republike, bio raskrsnica putova svih pravaca s kopna i mora, pa je upravo zato postao stjecište osoba sa svih strana, a najviše naših ljudi iz bližeg i daljeg zaleđa dubrovačke države. Mnogi su naši i strani ljudi ostajali u Dubrovniku kao zanatlije, radnici, sluge, pomoćnici u trgovini i slično. Drugi su opet stupali u službu dubrovačkih posjednika, odlazili na njihovo imanje i sela da im kao seljaci obrađuju zemlju, gdje su i ostajali, te kao dubrovački podanici obnavljali i pojačavali stanovništvo Dubrovačke Republike.

U Dubrovnik su dolazili i razni trgovci, putnici, putopisci, hodočasnici na putu za zemlje Bliskog istoka, diplomate i vladari te njihova brojna pratnja, kao i razni izbjeglice koji su bježali pred progonom domaćih i stranih vlasti. Mnogo se stranaca zadržavalo u Dubrovniku, naročito trgovaca i pomoraca, a među njima najviše Talijana, zatim Španjolaca, Francuza, Engleza, Nizozemaca i Nijemaca kao i podanika drugih evropskih naroda. S Istoka su do-

⁶ *J. Tadić*, Španija i Dubrovnik u XVI veku, SANU, 93, Beograd 1932; *J. Luetić*, Povijest pomorstva Dubrovačke republike, Pom. zbornik II, Zagreb 1962; *B. Krizman*, Dubrovački propisi o konzulima iz 14. stoljeća, Hist. zbornik, Zagreb 1951; *J. Lučić*, Pomorsko trgovačke veze Dubrovnika i Italije u XIII st., Pom. zbornik V, Zadar 1967; *V. Foretić*, Nekoliko pogleda na pomorsku trgovinu Dubrovnika u srednjem vijeku, Dub. pomorstvo, Dubrovnik 1952; *I. Mitić*, Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika, sp. dj., str. 18—25; *Isti*, O uzrocima velikog uspona dubrovačke pomorske trgovine u drugoj polovini XVIII st., Pom. zbornik XV, Rijeka 1977.

lazili mnogi Turci, Arbanasi, Grci, Armeni, dok je od početka novog vijeka u Dubrovniku postojala i stalna židovska kolonija. Već u najstarija vremena bilo je u Evropi putnika koji su obilazili strane zemlje kao luralice i nemirni duhovi, pa su njih u većini slučajeva, dubrovačke vlasti tjerale iz Dubrovnika.

Po dolasku u Dubrovnik brodove i putnike koji su dolazili morskim ili kopnenim putem pregledali su carinski i zdravstveni organi. Za smještaj stranaca dubrovačka se vlada bila vrlo rano pobrinula, pa je unutar kompleksa zgrade Sponze (Divone) sagradila za njih, polovinom XIV. stoljeća »hospitalium« (konak, noćište). Već u drugoj polovici istog stoljeća davali su i privatnici u Dubrovniku strancima smještaj, dok su jedino Turci imali odvojena konačišta za koje se brinula dubrovačka vlada. Od početka XVI. stoljeća postojao je u Dubrovniku na Pločama jedan »han«, odnosno »karavansaraj«, mjesto odmora s gostionicama i skladištima za turske karavane. Od najstarijih vremena u Dubrovniku su se provodile razne karantenske mjere kako bi se grad sačuvao od zaraznih bolesti, a od tridesetih godina XVII. stoljeća nalazimo uređene i lazarete na Pločama gdje se obavezno raskuživala sva roba kao i sve osobe koje su dolazile s Istoka, pa su samim tim ti lazareti služili i kao prenoćište za određeno vrijeme raznim trgovcima i putnicima, naročito onim s područja koje se nalazilo pod turskom dominacijom.⁷ Neki su od njih po izlasku iz lazareta nastojali da ostanu u Dubrovniku i da se u njemu bave trgovinom, dok su drugi tražili utočište, ne želeći više da se vrate u svoju zemlju.

Stekavši samostalnost, oprezna je dubrovačka vlada u nastojanju da se ne zamjeri drugim državama i nadalje, sve do ukinuća Republike, izbjegavala da u svojim odlukama i propisima nešto konkretno odredi u vezi s pružanjem utočišta u Dubrovniku, osim što se ograničila na davanje općih izjava o pravu svih stranaca da se mogu skloniti i zatražiti utočište na području dubrovačke države. Dubrovačka je vlada u svojoj praksi razlikovala dvije grupe ili kategorije izbjeglica koji su tražili azil u Dubrovniku. U jednu su grupu spadale osobe koje su iz ekonomskih razloga ili zbog ratnih pustošenja napustile svoju zemlju, a drugu su grupu sačinjavale krivično gonjene osobe. Ekonomski su izbjeglice bili ne samo one osobe koje su, gonjene neimaštinom i bijedom u svojoj zemlji tražile zaradu i bolje životne uvjete u drugoj zemlji već i

⁷ J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, sp. dj., str. 10, 13, 16—17, 21—22, 29—31; *Isti*, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII st.*, Sarajevo 1937, str. 10, 13, 72—81; *Isti*, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, Beograd 1938, str. 112—115; *Lj. Mihić*, *Dubrovačko primorje, uslovi i razvoj turizma*, Dubrovnik 1975, str. 277—288; *V. Bazala*, *Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke republike*, Zagreb 1972, str. 34—36.

one osobe koje su napuštale svoje domove i zemlju pred nadolaskom tuđe vojske, u prvom redu turske, koja je krajem XIV. i početkom XV. stoljeća zauzimala balkanske zemlje. Drugu su grupu izbjeglica sačinjavale osobe koje su zbog počinjenog krivičnog djela bile gonjene u svojoj zemlji, kao i vojni i politički bjezganci, naročito tokom XVIII. stoljeća.

Osobe krivično gonjene, te vojne i političke izbjeglice nalazimo u Dubrovniku u svim razdobljima njegove samostalnosti, to jest od sredine XIV. do početka XIX. stoljeća, dok je priliv ekonomskih izbjeglica zavisio ne samo od političkih i privrednih prilika u susjednim zemljama već i o ekonomskom stanju u Dubrovačkoj Republici. Baš iz tog razloga nailazimo na najveći broj ekonomskih izbjeglica u Dubrovniku tokom XVI. i u drugoj polovici XVIII. stoljeća kad je dubrovačka pomorska trgovina i privredno poslovanje doseglo najveći stupanj svog razvitka. Tokom prve polovice XVII. stoljeća, kad je Dubrovnik ekonomski nazadovao, mali je broj ekonomskih izbjeglica dolazilo u Dubrovnik, dok je već u drugoj polovici istog stoljeća, poslije potresa iz 1667. g., broj tih izbjeglica znatno porastao jer su Dubrovčani tražili načina da što prije obnove svoj grad i povećaju broj svog stanovništva. Radi toga je potrebno u pitanju izbjeglica i pružanja utočišta na dubrovačkom državnom području uzeti u obzir ne samo spomenute dvije kategorije izbjeglica već i ekonomsko stanje Dubrovačke Republike u pojedinim razdobljima njegove povijesti.

V. O pružanju azila u Dubrovniku od stjecanja nezavisnosti do sredine XVII. stoljeća

Dubrovačka je vlada poslije odlaska posljednjeg mletačkog kneza posvetila veliku pažnju priznanju Dubrovnika, od strane susjednih zemalja, kao nezavisnog grada — države. Jedan od načina da afirmira svoju samostalnost bila je i odluka dubrovačkog Velikog vijeća izglasana već 1359. g. kojom je određeno da se humskom knezu Vojislavu ne izruči tražena obitelj Ruja Supčića koja se bila sklonila i zatražila utočište u Dubrovniku »jer bi to bilo protiv boga i slobode našeg grada«, kako se navodi u spomenutoj odluci. Mlečani su s puno zavisti promatrali kako Dubrovnik sve više stječe priznanje kao slobodna i nezavisna država koja bi im s vremenom mogla postati opasan trgovački takmac na Jadranu i čiji bi teritorij mogao poslužiti kao utočište izbjeglicama. S područja koje se nalazilo pod mletačkom dominacijom. Iz tog su razloga Mlečani optužili Dubrovčane (1366. g.) da loše postupaju s njihovim trgovcima nastanjenim u Dubrovniku, pa su Dubrovčani bili prisiljeni da se branu pred mletačkom vladom dokazujući

da podanici Venecije uživaju u Dubrovniku sva prava kao i za vrijeme vladanja mletačkih knezova. No bez obzira na mletačke optužbe i intrige, Dubrovnik se sve više razvijao kao samostalna država u kojoj su mnoge osobe poznate i nepoznate, sve do ukinuća Republike, našle utočište a time i svoj spas na području Dubrovnika. Među tim raznim izbjeglicama bilo je i mnogo osoba s mletačkog teritorija koje su se sklonile u Dubrovnik zbog počinjenog krivičnog djela, te kao vojni ili politički bjegunci. Nije stoga iznenađujuće da je Dubrovnik već krajem XIV. stoljeća nazvan »asilo dei Principi e l'albergo della generositâ« (sklonište vladara i utočište darežljivosti). Potrebno je naglasiti da su za vrijeme postojanja nezavisnih država na Balkanu mnogi vladari, vlastela i ljudi iz zaleđa neprestano prelazili u Dubrovnik kao politički izbjeglice sklanjajući se iz svojih država za vrijeme unutrašnjih političkih borba i jačih promjena. Tim je osobama dubrovačka vlada odobravala privremeno utočište dok se ne sredi politička situacija u njihovoj zemlji. U XIV. i XV. stoljeću nalazimo nekoliko odluka dubrovačke vlade o primanju tih osoba za dubrovačke građane, pa se na taj način stoljećima obnavljalo dubrovačko stanovništvo pridolaskom naroda iz planinskih krajeva njjegova zaleđa.⁸

Provala Turaka izazvala je veliko komešanje naroda u svim balkanskim zemljama. Iz mnogih krajeva narod se sklanjao ispred njih, te bježao i prelazio u pogranične države. Naročito je veliki strah bio obuzeo narod krajem XIV. stoljeća kada su turske čete počele upadati u hercegovačke i bosanske krajeve. Tada su skoro svake godine veće skupine izbjeglica prelazili dubrovačke granice, pa se mnogi od njih nisu više ni vraćali svojim kućama. Među njima je bilo i uglednijih ljudi, posebno vlastele, o kojima se sačuvao spomen u dubrovačkim arhivskim dokumentima. Dubrovačka je Republika, nalazeći se u neposrednoj blizini ugroženog područja, bila najprikladnija da primi izbjeglice iz naših zemalja te da ih čak upućuje i u udaljenije zemlje. Tokom XV. stoljeća mnogo su puta Dubrovčani olakšavali izbjeglicama prijelaz u Italiju. Nije nam moguće nabrojiti sve istaknute pojedince koji su zatražili utočište u Dubrovniku, pa ćemo radi toga iznijeti samo neke va-

⁸ M. Zečević, Ratovanje Vojislava Vojinovića sa Dubrovnikom, Beograd 1908, str. 20 (Izgleda da je R. Supčić, da bi mogao ostati s porodicom u Dubrovniku dobio kasnije dubrovačko podaništvo.); J. Tadić, Pisma i uputstva Dubrovačke republike, Zbornik za historiju, jezik i književnost srpskog naroda, knj. IV, SAN., Beograd 1935, str. 152 (Dubrovčani su 1372. g. zabranili strancima da trguju između sebe u Dubrovniku, nastojeći na taj način uključiti u trgovačke poslove i domaće ljude); S. Čirković, Istorija srednjevekovne bosanske države, Beograd 1964, str. 369 (Na čelu protivnika kralja Sigismunda bio je i Gj. Radivojević koji se 1395. g. sklonio u Dubrovnik); Luccari P., Copioso ristretto..., sp. dj., str. 29 (Autor spominje da je Dubrovnik smatran i kao »refugio ed asilo de'Principi sfortunati« — utočište nesretnih vladara).

žnije podatke, na koje smo naišli u arhivskoj građi, kako bi se stvorila jasnija slika o utočištu i njegovu korištenju na području Dubrovačke Republike.⁹

Poslije poraza srpske vojske na Kosovu (1389. g.) i pogibije kneza Lazara vlast je u Srbiji preuzela kneginja Milica koja je preplašena događajima u svojoj zemlji pomišljala da se skloni u Dubrovnik. Dubrovački je Senat raspravljao o tome na svojoj sjednici od 12. listopada 1389. g. pa je sa 17 protiv 5 glasova prihvatio molbu kneginje Milice i stavio joj na raspolaganje svoj grad kao sigurno i slobodno sklonište. Turska je vojska iz godine u godinu pritiskala i pljačkala narod u dubrovačkom zaleđu koji je nastojao pobjeći na područje Dubrovnika. Dubrovačko je Malo vijeće iz tog razloga, početkom 1399. g. zaključilo da dade na znanje svim osobama koje su bježale ispred Turaka »da je grad Dubrovnik od dana svog osnutka uvijek bio i do danas je otvoren i slobodan svim gospodarima i vlasteli Sklavonije i da su oni mogli i mogu dolaziti i biti u Dubrovniku slobodni i da tu slobodu namjeravaju držati i čuvati za bilo koje gospodare i vlastelu Sklavonije dok bude postojao naš grad«. Ovakvim i sličnim izjavama dubrovačka je vlada upoznavala susjedne zemlje da svaki stranac može ostvariti utočište na području dubrovačke države. To je ujedno bio i princip kojeg se Dubrovnik uvijek držao prema svim izbjeglicama, pa je radi toga i postao onako poznat svima koji su napuštali balkanske zemlje, te se privremeno ili stalno sklanjali unutar njegovih granica i zidina. Međutim, jedan je od osnovnih uvjeta za stjecanje azila u Dubrovniku bio da osobe koje su se sklonile ne smiju u dubrovačkog teritorija poduzimati nikakve radnje protiv stranih vladara i njihovih zemalja, jer u protivnom gube pravo na utočište u Dubrovniku. Tog se načela dubrovačka vlada strogo pridržavala sve do ukinuća Republike, ne samo kao neutralna država već i kao zemlja koja se pridržavala općih principa važećeg međunarodnog prava. Dubrovnik je osim osoba bio i sklonište blaga mnogih vladara i feudalaca s Balkana, koje su Dubrovčani čuvali, služili se njime i povremeno ga na zahtjev rodbine isplaćivali.¹⁰

⁹ *J. Tadić*, *Promet putnika...*, sp. dj., (Autor u toj knjizi iznosi imena naših vladara i vlastele koji su bili dubrovački gosti, zatim strane vladare, Talijane te francuske putnike i putopisce, kao i ugledne ličnosti raznih naroda koji su bili u Dubrovniku. Mnogi su među njima uživali i pravo utočišta na području Dubrovnika. Kako ne bi stvar ponavljao samo ću neke važnije osobe i slučajeve spomenuti u ovom radu).

¹⁰ *Reformationes*, sv. 28, str. 84, 127; *Isto*, sv. 31, str. 47 (25. I. 1399. g. — Malo je vijeće u Dubrovniku zaključilo između ostalog i ovo... »quod civitas Ragusii a die quo hedifficata fuit imperpetuum et usque nunc fuit francha et libera quibuscunque dominis et nobilibus Sclavonie, et quod predicti potuerunt et possunt venire et stare franchi in Ragusio et dictam franchiciam intendimus manntenere et observare quibuscunque dominis

Iako je Dubrovnik pružao utočište bjeguncima iz susjednih zemalja, ne nalazimo u ugovorima i poveljama sklopljenim između Dubrovnika i susjednih vladara izravnog spomena o pravu azila. Utočište se spominje samo posredno, i to utoliko što se spomenutim ugovorima i poveljama zabranjivalo bjeguncima da djeluju protiv susjednih zemalja.¹¹ Kao primjer navodimo bijeg Vuka B. Kotromanića koji se kao protivnik kralja Tvrtka II. sklonio (1422. g.) u Dubrovnik gdje je prihvaćen i dobio sredstva za uzdržavanje bez obzira na nezadovoljstvo bosanskog kralja. Dubrovčani su ostali dosljedni u davanju utočišta na svom teritoriju, ali isto tako nisu dopustili da V. Kotromanić iz Dubrovnika održava vezu s bosanskom vlastelom, kraljevim protivnicima. Trebinjskom vlastelinu R. Ljubišiću je 1438. g. otkazano gostoprimstvo zbog toga što se kao izbjeglica s dubrovačkog teritorija miješao u borbe između S. Vukčića i R. Pavlovića.¹²

Davanje utočišta ili »sloboština«, kako su to pravo Dubrovčani nazivali, nije se odnosilo samo na feudalce i vlastelu, već i na svakog čovjeka, kako su to oni s ponosom isticali. Međutim, izričita ograničenja primanja ljudi na pojedine dijelove dubrovačkog teritorija uvedena su postepeno, i to na zemljišta dobivena od susjednih vladara. Ti su vladari u ugovorima o ustupanju zemljišta zahtijevali da se na novostečene dubrovačke teritorije ne primaju njihovi ljudi, osim onih što su zatečeni u trenutku predaje. Već od XV. stoljeća vlastela iz dubrovačkog zaleđa žalila se u Dubrovnik da joj ljudi bježe na dubrovački teritorij pred takozvanim »dukatnicima«, koji su sakupljali glavni bosanski namet — dukat. Ti su se ljudi sklanjali samo privremeno i Dubrovčani su ih progonili pošto su potjecali iz okolnih župa iz kojih po ugovorima nisu smjeli primati naseljenike. Budući da su iskrsele poteškoće s tom vrstom bjegunaca, dubrovački je Senat 1447. g.

et nobilibus Sclavonie donec civitas nostra durabit...»). Historijski arhiv u Dubrovniku kao i sve ostale arhivske bilješke za ovu radnju.

Lj. Mihić, Dubrovačko primorje..., sp. dj., str. 277—278. (Između brojnih izbjeglica pred Turcima u Dubrovniku su našli sigurno utočište bosanski vojvoda P. Radenović 1396. g., a godinu dana kasnije i Gj. Balšić. Godine 1466. dubrovačka je vlada isplatila Hercegu Vlatku od očeve ostavštine 10.000 dukata, a kroz dalje četiri godine još 5.000 dukata).

¹¹ *Lett. di Levante*, sv. 7, str. 146 (1416. g. govorili su dubrovački poslanici bosanskom vojvodi R. Pavloviću ... »Voi sa la franchizia che a la Comunità di Ragusia con li Signori di Schiavonia et de Rassa et de Bosna et Sig. di Zenta che caduna persona liberamente puo scampare et vegnire à Ragusia et nel suo distrecto...«); *Isto*, sv. 8, str. 154 (Bijeg V. Grubačevića iz Bosne u Dubrovnik 1422. g.); *Isto*, sv. 12, str. 79 (Pismo dub. vlade upućeno vojvodi S. Vukšić-Kosaću 1438. g. u vezi davanja utočišta u Dubrovniku.); Posebno se zahvaljujem Prof. Dr. S. Čirkoviću iz Beograda koji mi je ustupio neke svoje bilješke za ovu radnju.

¹² *Cons. rog.*, sv. 6, str. 150, 151; *Lett. di Ponente*, sv. 12, str. 76; Č. Truhelka, Vuk Banić Kotromanić, Glasnik zem. muzeja, Sarajevo, 1913/14. godine.

odlučio da protjera te bjegunce sa svog teritorija ali samo ako su došli u onoj godini za koju se dukat sakupljao, što je značilo da ako su spomenuti bjegunci uspjeli provesti godinu dana na dubrovačkom teritoriju, više niko nije imao pravo da ih izgoni. Time su Dubrovčani i u tom slučaju obranili svoje pravo davanja azila na svom području. Krajem 1453. g. zahvatila je Hercegovinu glad, osim ostalih elementarnih nesreća, koja je podigla znatne mase stanovništva da napuste svoja ognjišta i naselja i da krenu prema Primorju. Spomenute je godine bilo u Dubrovniku toliko izgladnjelih bjegunaca da je vlada morala donijeti odluku kojom je određeno da se protjeraju iz Dubrovnika svi gladni skitnice koje nisu imali stana. Nisu samo stranci bježali i tražili utočište u Dubrovniku već su i Dubrovčani bježali iz mnogih razloga, pretežno zbog duga, u susjedne zemlje. Nikada nećemo saznati koliko je ljudi prebjeglo u okolne zemlje, a najviše u Herceg-Novi. Da je bježanje iz Dubrovnika bio krupan društveni problem, vidi se iz strogih odluka koje su zabranjivale naseljavanje Dubrovčana u Novom. Početkom veljače 1453. g. Veliko je vijeće donijelo odluku o odbjeglih dužnicima, po kojem je bio obećan oproštaj svima koji se vrate u roku od 4 mjeseca, a kao mjesto boravka dužnika određen je Cavtat gdje ih niko nije mogao goniti za dug.¹³ S vremenom su uzajamni odnosi Dubrovnika sa susjednim zemljama u pitanju izbjeglica doveli do načela reciprociteta koje se u kasnijem razdoblju povijesti Dubrovačke Republike sve češće upotrebljavalo.

Sva područja oko Dubrovnika dospjela su pod neposrednu tursku vlast u periodu od 1463. do 1482. g. Iz tog razloga Dubrovčani nisu smjeli da prema turskim protivnicima zauzimaju stav koji bi mogao izazvati negodovanje Porte ili okolnih sandak-begova i vojvoda. Njihovo odbijanje da daju u Dubrovnik sklonište pojedinim turskim protivnicima nije rijedak slučaj, budući da su Dubrovčani nastojali da ne učine nešto suprotno svojoj privrženosti sultanu. Međutim i pored toga mnogi su se sporovi pojavljivali između Dubrovnika i Turske zbog sklanjanja turskih poda-

¹³ *Cons. rog.*, sv. 10, str. 70 (31. I. 1447. g. — Odluka dub. Senata o primanju i boravljenju bjegunaca pred »dukatnicima« u Dubrovnik.); *Isto*, sv. 6, str. 172, 199, 243 (1438. g.); *Isto*, sv. 7, str. 263 (29. IV 1441. g.); *Isto*, sv. 14, str. 12, 49, 86, 88, 90 (25. I 1454. g. — Devetog veljače iste godine donesena je odluka o zaštiti grada od izgladnjelih.); *Cons. maius*, sv. 10, str. 7 (24. II 1453. g. — Odluka o povratku dužnika — Dubrovčana.); *Lj. Stojanović*, Stare srpske povelje i pisma, knj. I, sv. 1, Beograd 1929, str. 249—250; *S. Čirković*, Herceg Stjepan Vukšić-Kosača i njegovo doba, SANU, knj. 48, Beograd 1964, str. 82, 96, 103, 104, 206; *F. Kesterčanek*, Pravo pomilovanja i ustupanje toga prava građanima u Republici dubrovačkoj, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. 52, Split 1949 (Autor navodi da su radi učinjene usluge svojoj domovini pojedini Dubrovčani mogli vratiti u Dubrovnik odbjegli zločinca, koji ne bi više odgovarao za počinjeno djelo. I to je bio jedan od načina vraćanja bjegunaca).

nika na dubrovački teritorij. Dok je u doba naših srednjovjekovnih država dubrovačka vlada mogla energično braniti ne samo interese Dubrovčana kao cjeline već i svakog pojedinca, sada je morala da strogo pazi i oštro istupa protiv svakog postupka pojedinca koji bi mogao izazvati turske vlasti. U ugovorima s Portom pitanje bjeGUNACA i davanja azila u Dubrovniku nije bilo rješavano. Pošto su već decenijama sklanjali stanovništvo iz zaleđa koje je bježalo pred Turcima, a onda i s turskog teritorija, Dubrovčani to pitanje nisu ni spominjali kad su s Portom uređivali međusobne odnose, a sultana osim visine harača druge obaveze nisu zanimale. Dubrovčani su se u to vrijeme pozivali i držali uvriježenog načela po kojem nitko nije imao pravo da traži izbjeglice u Dubrovniku ako je prošao rok od jedne godine njihova boravka na dubrovačkom teritoriju. Budući da između Dubrovačke Republike i Turske nije bilo utvrđeno nikakvo načelo o vraćanju izbjeglica, služile su se susjedne subaše silom i otimala odbjegle osobe, a Dubrovčani su odgovarali zarobljavanjem njihovih podanika, koje su onda zamjenjivali. Kada je krajem 1469. g. subaša Popova tražio tri porodice naseljene u Trstenom i Mrčevu, Senat mu ih nije izručio, već samo naredio da se one protjeraju s dubrovačkog teritorija. Da bi se izbjegli dalji sukobi početkom 1470. g. dubrovački je Senat ovlastio kneza i Malo vijeće da poduzmu mjere kako bi se riješilo pitanje otimanja stranih ljudi na području Republike od strane susjednih subaša.¹⁴ Sređivanjem međusobnih odnosa sukobi oko bjeGUNACA postajali su sve rjeđi.

Iako su Dubrovčani uvijek naglašavali da je njihov grad i Republika slobodno područje i da svatko može slobodno doći i poći, oni su predavali Turcima sve izbjeglice koje su posebno tražene od turskih vlasti zbog počinjenog teškog krivičnog djela, ubojstva, teške krađe i slično, a nisu davali utočište ni onim turskim podanicima koji su bili nekome dužni, tražeći od njih prije svega da isplate svoj dug. Za razliku od te prakse s turskim podanicima, napuljski je kraj Ferdinand I. dopustio 1450. g. da dubrovački konzul u Napulju sudi onim dubrovačkim podanicima koji budu s novcem i robom utekli i sklonili se na područje Napuljske Kraljevine.¹⁵

¹⁴ *Cons. rog.*, sv. 19, str. 285 (26. IX 1467. g. — Knez i Malo vijeće dobivaju ovlaštenje od senata u vezi s izbjeglicom koji je uhvaćen od strane trebinjskog subaše.); *Isto*, sv. 20, str. 215, 221 (17. XII 1469. g. senat odlučuje da se vrate trebinjskom subaši ljudi koji se nalaze u rukama konavoskog kneza i da se zamjene s Dubrovčanima koji se nalaze kod subaše. — 9. I. 1470. g. senat određuje da se poduzmu mjere u vezi sa strancima koje susjedni subaše hvataju na dubrovačkom teritoriju.); *Isto*, sv. 24, str. 163 (3. VII 1483. g. Ne usvaja se prijedlog da se 6 ljudi iz Popova Polja koji se nalaze na Lopudu izruče Turcima.); *I. Božić*, Dubrovnik i Turska u 14. i 15. veku, SANU, Beograd 1952, str. 243, 244, 340.

¹⁵ *Lj. Stojanović*, Stare srpske povelje i pisma..., sp. dj., knj. I,

Ulazak stranih ljudi u Dubrovnik kontrolirali su posebni službenici, takozvani »kacamorti« birani među vlastelom, a bilo ih je pet. Oni nisu dopuštali nikome da uđe u Dubrovnik dok ne ustanove odakle dotična osoba dolazi i dolazi li iz zaraženih ili zdravih krajeva. Ako bi se utvrdilo da dolazi iz zdravog kraja, dala bi joj se dozvola da slobodno uđe u Dubrovnik, a ako bi bila iz zaraženog područja, slala se dotična osoba, prije izgradnje karantene na Pločama, da mjesec dana provede u izolaciji na nekom određenom mjestu. Na taj su način Dubrovčani, osim zdravstvene kontrole, imali uvid i u pristizanje svih ljudi na području Dubrovačke republike, pa tako i izbjeglica koje su tražili azil u Dubrovniku. Budući da je teritorij Dubrovačke Republike bio za svakog najsigurnije i najpouzdanije sklonište, jer onaj koji je stanovao na dubrovačkom području nije se morao bojati ni nasilja ni nepravde, živio je u sigurnosti bez opasnosti za svoju glavu i imovinu, nastala je kod Slavena izreka: »Kada zec kojega lovci gone traži sigurno mjesto, ide u Dubrovnik«.¹⁶

Pored izbjeglica s Balkana na području Dubrovačke Republike nalazimo i bjege iz drugih evropskih zemalja. Nije nam namjera da navedemo sve one brojne strance iz raznih evropskih država koji su zatražili stalno ili privremeno utočište u Dubrovniku, već ćemo spomenuti samo neke istaknutije. Još od najstarijih vremena stanovnici Italije održavali su s Dubrovnikom vrlo žive ekonomske, političke, kulturne i osobne veze. Skoro neprestano živjelo je u Dubrovniku dosta Talijana, koji su se tu bavili raznim poslovima, a mnogi su vodili trgovačke radnje, naročito u srednjem vijeku. Tako su i brojni podanici Venecije, Firentinci, Puljezi, Židovi iz raznih evropskih zemalja i drugi stranci odigrali važnu ulogu u ekonomskom životu Dubrovnika. Međutim, pored ovih stranih trgovaca i poslovnih ljudi, koji su radi bolje zarade, kao ekonomski

sv. II, Beograd 1934, str. 323, 363, 520 (18. X 1497. g. — Sultan Bajazit II. javlja da se njegov novski emin tuži da mnogi njegovi podanici bježe na dubrovačko zemljište i naređuje da vrate svakog koji se nalazi u eminovu popisu. — Odgovor Dubrovčana od 3. X 1498. g. — Godine 1486. Skenderpaša traži od Dubrovčana da mu predaju M. Kosića da mu sudi vrhbosanski kadija.); *J. Radonić*, Dubrovačka akta i povelja, knj. 1, sv. 2, Beograd 1934, str. 632 (15. V. 1459. g. Odredba napuljskog kralja Ferdinanda I).

¹⁶ *F.de Diversis*, Opis Dubrovnika (s latinskog preveo prof. dr. I. Božić), čas. »Dubrovnik«, Dubrovnik 1973, str. 39, 42, 66 (Ovaj je autor živio u Dubrovniku od 1434—1441. g., pa između ostalog u svom djelu navodi: iako su Dubrovčani primali razne izbjeglice na svom području, oni su vodili strogu kontrolu nad izbjeglicama ne želeći da se njihov grad nazove »utočištem ili špiljom razbojnika, već kućom pravde i izvorom pravičnosti«.); *J. Tadić*, Historija naroda Jugoslavije, I. dio, Zagreb 1953, str. 639 (Tako su se na primjer bili sklonili u Dubrovnik tokom XV st. despot Gj. Branković 1440. g., dvije posljednje bosanske kraljice Katarina i Jelena 1463. g., kao i dva hercegova sina Vlatko i Vladislav kad su im Turci preoteli zadnje ostatke Hercegovine.)

emigranti, dolazili u Dubrovnik, na njegovu su se području sklanjali i ugledni podanici stranih zemalja pred progonom svojih protivnika, tražeći spas i utočište na području Dubrovačke Republike.

Jedan od tih političkih izbjeglica bio je i P. Soderini, doživotni predsjednik Firentinske Republike, koji je vršio tu dužnost od 1502. g., a sklonio se u Dubrovnik u rujnu 1512. g. Soderini je bio veliki protivnik dinastije Medici koja ga je zbacila s vlasti, pa je on preko Siene i Ankone jednim dubrovačkim brodom došao u Dubrovnik. Zašto je Soderini izabrao baš Dubrovnik za svoje sklonište, ima više razloga. U prvom redu trgovački odnosi između Firence i Dubrovnika bili su veoma razvijeni, pa su trgovci i ostale ugledne političke ličnosti bile upoznate sa značenjem Dubrovačke Republike i njezine trgovine po Mediteranu krajem XV. i početkom XVI. stoljeća. Pored toga tome je pridonijelo i veliko gostoprinstvo (*l'ospitalità*) Dubrovčana, kako su oni nazivali utočište ili azil, koje su pružali stranim potlačenim i progonjenim izbjeglicama. Već sami ti razlozi bili su dovoljni da P. Soderini zatraži utočište u Dubrovniku, tim više što je u njegovoj malobrojnoj pratnji bio i Dubrovčanin L. Ranjina, koji ga je vjerovatno još i savjetovao da izabere kao najsigurnije svoje sklonište Dubrovnik, jer je udaljen od Italije, u kojoj su tada glavnu riječ vodili njegovi protivnici. Kad su dubrovački senatori saznali razlog dolaska P. Soderinija u Dubrovnik, našli su se u velikoj neprilici jer su, s jedne strane, morali da pruže sklonište i zaštitu jednom svrgnutom predsjedniku, a s druge strane, bojali su se da ne bi svojim postupkom izazvali protiv sebe neraspoloženje pape i Venecije. Dubrovčani su se lukavo izvukli iz te neugodne situacije jer su zaključili da tri člana Malog vijeća javno prošetaju s njime po gradu i tako pokažu da je za njih još uvijek poglavar Firence, a da već idućeg dana nestane iz Dubrovnika P. Soderini brodom. Sami su Dubrovčani širili netočne glasove kako bi zameli trag P. Soderiniju govoreći kako je pošao u Tursku, i to u Herceg-Novi.

U međuvremenu se P. Soderini sklonio u blizini Dubrovnika, na zapadu od Gruža, u jednoj palači u blizini morske obale ispod sela Orašca gdje se i danas nalazi velika zgrada nazvana njegovim imenom. P. Soderini je tu ostao skoro sedam mjeseci, živeći povučeno i održavajući veze s nekom dubrovačkom vlastelom. Iako su rimski papa i mletački dužd zatražili od dubrovačke vlade njegovu izručenje, Dubrovčani to nisu nikada učinili pravdajući se da ga nema na području Dubrovačke Republike, a niti da znaju kamo je nestao. Uskoro je zatim nastala promjena u Rimu jer je 1513. g. umro dotadašnji papa, a novi je rimski papa pozvao 21. ožujka iste godine P. Soderinija da se vrati iz progonstva, dok je istovremeno vlada u Firenci zauzela pomirljivo stanovište prema njegovim pristašama. Soderini je zatim odmah napustio svoje sklonište i 20. travnja otplovio za Ankonu na jednom dubrovačkom

brodu, te 9. svibnja stigao u Rim odakle se toplim riječima zahvalio Dubrovčanima na prijemu i počastima koje su mu iskazali za vrijeme boravka u Dubrovniku.¹⁷

Sklanjanjem P. Soderinija u Dubrovnik nisu bila završena bježanja iz Firence. Dvadeset i pet godina kasnije sklonio se ponovo u Dubrovnik jedan od članova vladarske porodice, i to Lorenzo Medici koji je s nekim republikancima iz Firence radio protiv svog rođaka, toskanskog vojvode, kojega je ubio početkom 1537. g. Bježeći iz Firence za Tursku, zaustavio se u Dubrovniku, što Dubrovčanima nije bilo drago, te je Senat početkom ožujka iste godine odredio da L. Medici izabere drugo mjesto za svoje sklonište jer da u Dubrovniku i na njegovu teritoriju neće moći sigurno boraviti i stanovati, poslije čega je taj izbjeglica napustio Dubrovnik i pošao u Carigrad.¹⁸ U konkretnom slučaju nije se radilo samo o običnom političkom bjeguncu već i o ubojici, pa iz tog razloga dubrovački Senat nije želio da mu na području Dubrovačke Republike osigura utočište.

Od mnogobrojnih izbjeglica koji su od druge polovine XIV. stoljeća dolazili u Dubrovnik nekima je bilo dopušteno od strane dubrovačke vlade da se stalno nastane na području Dubrovačke Republike i da s vremenom postanu njezini podanici. Dubrovčani su prije svega izbjegavali da primaju za svoje podanike osobe koje su očekivale da se u Dubrovniku obogate, već su primale pretežno one osobe koje su mogle da sa sobom donesu određeni kapital. To su bili većinom ljudi iz unutrašnjosti koji su po balkanskim trgovima već stekli bogatstvo i koji su pred turskom opasnošću nastojali da se smjeste u sigurnom gradu, u Dubrovniku koji im

¹⁷ *Cons. rog.*, sv. 32, str. 156, 158, 160, 222, 223 (1512. g.); *Isto*, sv. 38, str. 159, 222, 223, (1512. i 1513. g.); *Let. di Levante*, sv. 18, str. 28—32 (1512. g.), 37—38 (1513. g.); *Prepiska*, 16. str., br. 374 (Pismo P. Soderinija od 16. X 1517. g.); *F. Appendini*, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de'Ragusei*, Tom. II, cap. IX, Dubrovnik 1802, str. 315—329. (»Di alcuni personaggi esteri, che sono stati in Ragusa« — spominje 1450. g. S. Malatesta iz Rimina i 1512. g. P. Soderinija iz Firence.); *C. Tommaso*, *Degli illustri Toscani, stati in diversi tempi a Ragusa*, Padova 1828, str. 27, 30 (Spominje pored P. Soderinija još i 1538. g. L. Medici iz Firence.); *G. Gelčić*, *Pietro Soderini, profugo a Ragusa*, Ragusa 1894; *L. Vojnović*, *Nikola Machiavelli, nesuđeni sekretar dubrovački*, *Glasnik dub. učenog društva »Sveti Vlaho«*, knj. 1, Dubrovnik 1929, str. 19—31; *J. Tadić*, *Promet putnika...*, sp. dj., str. 208—212.

¹⁸ *L. Vojnović*, *Nikola Machiavelli...*, sp. dj., str. 32 (Iz Carigrada je L. Mediči prešao u Veneciju gdje je bio ubijen kad je imao 32 godine života.); *J. Tadić*, *Promet putnika...*, sp. dj., str. 212; *A. Vučetić*, *Dubrovnik za Kandijskog rata 1645—1669. g.* (Iz dopisivanja Republike sa M. Sorgom-Bobalijem), *Dubrovnik 1896*, str. 21 (Dubrovčani nisu htjeli izručiti Mlečanima tri turska podanika koji su jednim grčkim gripom stigli u Dubrovnik smatrajući da bi to bila »povreda slobode njihove države, koja se sloboda sastoji u tome da dade utočište svakom nevoljniku koji se njima obrati«.).

je obećavao daljnje bogaćenje. Kao primjer navodimo obitelj Lalić, porijeklom iz Bosne, čiji su članovi postali plemići (knezovi) krajem XIV. stoljeća. Doselivši se u Dubrovnik, ta se obitelj smjestila na otok Lopud, a jedan njezin član, Frano Lalić, iselio se u XVII. stoljeću u Beograd, gdje se obogatio trgovinom i kasnije ponovo vratio i nastanio u Dubrovniku. Njegov sin Ivan, koji je u Dubrovniku bio član bratovštine antunina, otac je Trajana i Krista Lalića, koji su se iselili u Veneciju početkom XVIII. stoljeća baveći se tako pretežno trgovinom. I pored stečenog bogatstva Trajan se brinuo u Veneciji o raznim poslovima Republike, počam od 1725. g., stekavši za vrijeme od skoro 50 godina mnogo odobrenja i priznanja dubrovačke vlade za mudro i vješto vođenje povjerenih mu poslova i izvršenih zadataka.¹⁹

Analizirajući sastav stanovništva srednjovjekovnog Dubrovnika sa stanovišta pravnog položaja pojedinaca, možemo utvrditi da su postojale uglavnom tri kategorije. U prvu su grupu dolazili punopravni »građani« Republike (*cives*), zatim one osobe koje su živjele u gradu, kao trgovci, zanatlije i drugi, takozvani »stanovnici« (*habitatores*) i najzad oni »stranci« (*forentes*) koji su se u prolazu, većinom kao izbjeglice zadržali u Dubrovniku ili u njemu duže boravili. Dubrovačka je vlada uvijek vodila računa o prijemu novih podanika — građana, pa je svojim propisima određivala pravce kojim se taj proces imao odvijati, postavljajući određene kriterije i propisujući razne postupke prijama. Dajući pojedincima dubrovačko podaništvo, vlada je u Dubrovniku nastojala da te osobe čvršće veže za interese grada jer su to uglavnom bili imućni ljudi, okretni trgovci ili vješti zanatlije za koje je stjecanje građanstva značilo mogućnost da se služe svim onim pogodnostima koje je vlada osiguravala svojim podanicima (*carinske povlastice i sl.*). Za malu Dubrovačku Republiku pitanje izbjeglica i njihovo primanje u dubrovačko građanstvo bilo je od životne važnosti, jer je od njegova pravilnog usklađivanja zavisila i sama sigurnost Republike. U državi s relativno malim brojem stanovnika kakva je bila Dubrovačka Republika vlada je morala s krajnjom pažnjom pratiti tok priliva stanovništva budući da je suviše velik broj ljudi iz određenog područja mogao stvoriti stalnu opasnost ili značajnu konkurenciju samim Dubrovčanima.

¹⁹ *I. Božić*, *Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u 14. i 15. veku*, *Istorijski glasnik*, br. 1, Beograd 1949, str. 21—61; *I. Manken*, *Dubrovački patricijat u 14. veku*, SANU, *Odeljenje društvenih nauka*, knj. 36, Beograd 1960, str. 79—81 (Autorica razlikuje dvije vrste doseljenika; jedni su *habitatores*, koji nisu stekli dubrovačko građanstvo, a drugi su *novograđani*, tj. oni doseljenici koji su stekli dub. građanstvo pošto su duže vrijeme živjeli u Dubrovniku kao *habitatores*. Dalji elemenat stanovništva činili su *salariati*, tj. stručnjaci koje je plaćala općina. To su bili liječnici, kancelari, notari i drugi); *I. Mitić*, *Trajan Lalić — jedan od zaslužnih podanika Dubrovačke republike*, čas. »Dubrovački horizonti«, br. 16/17, Zagreb 1977.

Prve zakonske odredbe o dodjeljivanju građanstva pojedincima, a među njima i izbjeglicama, srećemo u drugoj polovini XIV. stoljeća, a u vrijeme kad se Dubrovnik oslobodio mletačke vrhovne vlasti. Iz zakonskih odredaba donesenih 1364, 1395. i 1449. g. možemo utvrditi da je dodjeljivanje građanstva pojedincima prešlo iz Malog u nadležnost Velikog vijeća, što pokazuje koliku su važnost Dubrovčani pridavali tom pitanju. Zakonskom odredbom donesenom 1449. g. znatno je otežano osobama iz balkanskog zaleđa da stječu dubrovačko građanstvo. To je bilo doba učvršćivanja Turaka na Balkanu, kad je momentalna vanjskopolitička situacija zahtijevala određenu obazrivost u pogledu prijama novih građana. Promjenom tog političkog stanja krajem XV. i početkom XVI. stoljeća olakšano je ponovo stjecanje dubrovačkog građanstva stanovnicima iz zaleđa pod određenim uvjetima. Tražilo se da stranac duže vremena živi u Dubrovniku, zatim da živi sa svojom porodicom, kao i da po mogućnosti dade novčanu garanciju ili da kupi nepokretno imanje na području Dubrovačke Republike. O prijamu nekog stranca za podanika Republike raspravljalo se na temelju podnesene molbe u nadležnom vijeću, obično Senatu. Pošto je odlučeno da se molba prihvati, slijedila je obavezna zakletva pred knezom i Malim vijećem i uručenje povelje (»littera civilitatis«) kojom je potvrđivan prijam stranca za dubrovačkog podanika.²⁰ Spomenuti način i uvjeti stjecanja dubrovačkog podaništva zadržao se, u osnovnim načelima nepromijenjen, sve do ukinuća Dubrovačke Republike.

Opće ekonomsko propadanje krajem XVI. i u prvoj polovini XVII. stoljeća uvelike je smanjilo dolazak izbjeglica iz susjednih zemalja na područje Dubrovačke Republike. Međutim odmah iza velikog potresa (1667. g.) koji je teško pogodio Dubrovnik, dubrovačka je vlada nudila razne olakšice strancima, kako financijske tako i u pogledu stjecanja državljanstva, nastojeći da na taj način privuče u Dubrovnik što više stranih zanatlija (klesara, tesara, zidara i sl.), koje je trebala za obnovu porušenog grada, kao i raznih osoba iz susjednih zemalja radi povećanja broja domaćeg stanovništva. Time je postepeno obnovljen priliv stranaca i izbjeglica u Dubrovnik i to ne samo neposredno iza potresa već i tokom XVIII.

²⁰ Ref., sv. 30, str. 10 (10. III. 1395. g.); *Isto*, sv. 30, str. 57 (24. III. 1397. g.); *Liber viridis*, 428, str. 264, 265 (XII mj. 1452. g.); *Acta cons. maioris*, 9, str. 44 (20. VI 1449. g.); *J. Mijušković*, Dodjeljivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku, Glas SANU, knj. 9, Beograd 1961, str. 89, 90, 92—97, 102—126 (U prvoj polovini 14. st. pojedinci su primani za građane na temelju ustaljenih običaja. Malo je vijeće tada bilo nadležno za prijam stranaca za građane, obično na zahtjev molioca i kasnije zakletve. Zakonske odredbe iz god. 1364, 1395. i 1449. utvrđuju način primanja stranaca u dub. građanstvo.); *J. Tadić*, Jevreji u Dubrovniku do polovine 17. stoljeća, Sarajevo 1937, str. 10, 13, 72—81, 361—399 (Ekonomski su razlozi utjecali na Židove da dođu u Dubrovnik pa su oni tokom vremena u privrednom životu svoje nove domovine odigrali značajnu ulogu.).

stoljeća, naročito u drugoj polovini tog stoljeća, za vrijeme ponovnog velikog uspona dubrovačke pomorske trgovine po Mediteranu kad je nagli ekonomski prosperitet Dubrovačke Republike privukao brojne izbjeglice na njezin teritorij.

VI. *O pružanju azila u Dubrovniku od sredine XVII. stoljeća do ukidanja Republike*

Opći razvoj međunarodnih odnosa i pojava prvih diplomatskih predstavnika u evropskim državama krajem XVII. stoljeća pridonio je da je pitanje izbjeglica i davanje utočišta, kao i njihov položaj dobio određeniju formu, pa su time izbjeglice bile više zaštićeni, a njihovo je izručenje zavisilo pretežno od općeprihvaćenih načela međunarodnog prava kao i od sistema reciprociteta koji je vrijedio među pojedinim državama. Tokom XVIII. stoljeća nalazimo na teritoriju Dubrovačke Republike mnogo manje izbjeglica iz balkanskih zemalja koje su se nalazile pod turskom dominacijom jer više nije bilo onog masovnog bježanja pred Turcima kao u ranijim stoljećima. S tog je područja sada bježalo preko granice mnogo manje osoba i iz razloga što je osobama muslimanske vjere bio onemogućen stalan boravak, useljenje u Dubrovnik i stjecanje podaništva, pa su najveći dio bjegunaca iz Turske sačinjavali katolici koji su bježali pred Turcima. Pretežni dio bjegunaca koji su tražili azil u Dubrovniku u tom periodu dubrovačke povijesti sačinjavale su osobe s mletačkog područja. Krajem XVII. stoljeća Turci su napustili primorje od Risna do Herceg-Novog, pa je time čitava Boka-Kotorska bila tokom XVIII. stoljeća ujedinjena pod mletačkom vlašću sve do ukinuća Republike Venecije (1797. g.), što je navelo mnoge naše ljude iz tih krajeva da iz raznih pobuda napuste mletački teritorij i sklone se na područje Dubrovačke Republike.

Od sredine XVII. stoljeća opadalo je naglo Tursko Carstvo kao gospodar Balkana, ali je ono ipak imalo toliko snage da sprječiti austrijsko prodiranje na Balkan u XVIII. a djelomično i tokom XIX. stoljeća. Veze Dubrovnika s njegovim neposrednim zaštitnikom bile su i u to doba, kao i ranije, žive i vrlo aktivne, ali turske vlasti nisu imale pravo da na dubrovačkom teritoriju vrše jurisdikciju. Turski je kadija mogao samo na temelju poziva Dubrovčana doći u Dubrovnik i suditi u slučaju spora između turskih i dubrovačkih podanika, jer se u načelu Dubrovčanima kao i turskim podanicima, kad su na teritoriju Dubrovačke Republike, sudilo po dubrovačkim zakonima. Među arhivskim dokumentima nalazimo međutim više podataka koji govore da dubrovački podanici koji pobjegnu na tursko područje radi duga moraju biti vraćeni na traženje dubrovačkih vlasti, pa su isto tako po načelu reciprociteta

postupali i Dubrovčani s odbjeglih turskim dužnicima. Dubrovačka vlada nije puštala da se bosansko-hercegovački muslimani nasele na područje Republike, ali je izbjeglice katoličke vjere koji su bježali pred turskom samovoljom primala u svoju sredinu, čime je zapravo odredila koje se izbjeglice s turskog područja mogu privremeno ili stalno sklanjati na njezin teritorij. Tokom XVIII. stoljeća najveći broj izbjeglica s turskog područja dolazio je iz Albanije. Oni su obično s cijelom obitelji bježali od turskih progona, ostavljajući sva svoja dobra, želeći ne samo da se nastane u Dubrovniku već i da steknu dubrovačko podaništvo, što je mnogima kao vrsnim zanatlijama ili trgovcima i uspijevalo, dok su drugi poslije određenog vremena bili protjerani s dubrovačkog teritorija. Dubrovčani su se i s tim izbjeglicama iz Albanije, koji nisu mogli ostati na području njihove države, odnosili humano držeći se općih načela važećeg međunarodnog prava pa ih nisu vraćali Turcima, već su ih upućivali u druge katoličke zemlje. Potrebno je spomenuti da su se u Dubrovniku zadržavali za kraće vrijeme trgovci i razni drugi turski podanici, kao i neki turski velikodostojanstvenici sa svojom brojnom pratnjom, što je izazivalo česte sukobe, pa čak i fizičke obračune s izbjeglicama iz Turske. Da bi se ubuduće ublažili i donekle izbjegli slični nepotrebni sporovi i sukobi, dubrovačka je vlada ponovo zatražila (1783. g.) od Porte već davno dano obećanje da bez posebnog naloga iz Carigrada ne mogu dolaziti u Dubrovnik turski velikaši. Te su osobe već i prije rijetko zalazile u Dubrovnik ne samo da bi se izbjegli sukobi s izbjeglicama iz Turske već i iz razloga što dubrovačka vlada nije željela da dolazak turskih dostojanstvenika na područje Republike izazove utisak među zapadnim državama da se Dubrovnik nalazi pod jakim turskim utjecajem.²¹

Odnosi Dubrovačke Republike i Austrije u doba zadnjeg austrijsko-turskog rata (1787. do 1791. g.) bili su prijateljski i veoma srdačni, pa iz tog razloga nalazimo priličan broj podanika Austrije i Njemaca koji su iz turskog ratnog zarobljeništva pobjegli na dubrovački teritorij. Te su izbjeglice Dubrovčani prihvaćali, davali im utočište i poslije kratkog vremena, obično prvim dubrovačkim brodom, upućivali u Rijeku tamošnjem dubrovačkom konzulu koji

²¹ *Cons. rog.*, sv. 168, str. 123 (12. XI 1754. g.); *Isto*, sv. 168, str. 131, i A. Remani da im se dopusti dalji boravak u Dubrovniku.); *Isto*, sv. 170, 134 (29. XI. 1754. g. — Odluka Senata da se prihvati molba Albanaca J. Mida i A. Remani da im se dopusti dalji boravak u Dubrovniku); *Isto*, sv. 170, str. 51, 66,76 (Odluka Senata iz 1752. i 1757. g. da Albanci L. Radovani, N. Tupi i G. Mido napuste dubrovački teritorij.); *Isto*, sv. 170, str. 76 (27. I 1757. g.); *Isto*, sv. 171, str. 199, 200 (10. IV. 1759. g.); *Isto*, sv. 176, str. 84 (Odluka Senata od 4. III 1765. g. da Albanac J. Vladagni napusti u određenom roku dub. teritorij.); *H. Kapidžić*, *Veze Dubrovnika i Hercegovine u XVIII veku*, Kalendar »Gajret«, Sarajevo 1939, str. 85—110; *F. Efenđić*, *Dragomani i kancelarija turska u Dubrovniku*, Kalendar »Gajret« 1940. g., str. 163; *V. Vinaver*, *Dubrovnik i Turska u XVIII veku*, Beograd 1960, str. 128, 154 (bilj. 127).

ih je predavao austrijskim vlastima. Na taj je način dubrovačka vlada ne samo spasila te bjegunce nego je u isto vrijeme izbjegla sve moguće neugodnosti koje su u vezi s tim mogle nastati s Turcima. Na isti su način i drugi bjegunci iz turskog zarobljeništva, pretežno talijanskog porijekla, bili prebacivani dubrovačkim brodom za Barlettu gdje bi ih tamošnji dubrovački konzul izručio napuljskim vlastima. Sva su se ta prebacivanja turskih zarobljenika, koji su kao izbjeglice tražili utočište u Dubrovniku, provodila u velikoj tajnosti kako se Dubrovčani ne bi zamjerili Turcima od kojih su uživali posebne povlastice i zaštitu, što je bilo veoma važno za njihovo pomorsko-trgovačko poslovanje ne samo na Balkanu već i po velikom dijelu Mediterana.²²

Za vrijeme mletačke vladavine u Boki-Kotorskoj, tokom XVIII. stoljeća, vlasti su iz susjedne Boke dolazile u česte i službene kontakte s dubrovačkom vladom, i to ne samo zbog raznih tekućih pomorsko-trgovačkih, političkih i drugih poslova već i radi izbjeglica koji su napuštali mletački teritorij da bi se sklonili na područje Dubrovačke Republike i time izbjegli zahvatu domaćih vlasti koje su ih progonile iz opravdanih, a često i iz neopravdanih razloga. Na temelju arhivskih dokumenata Historijskog arhiva u Dubrovniku mogli smo utvrditi da su pitanja pravnog položaja i izručenja izbjeglica između Venecije i Dubrovnika bila od davnine regulirana uobičajenom praksom i načelom reciprociteta, a ponekad i pismenim sporazumom, i to baš iz razloga jer su obje strane nastojale da taj problem izbjeglica prilagode određenim međusobnim odnosima.²³

Izručenje i povratak mletačkih i dubrovačkih bjegunaca bilo je jedno važno pitanje iz odnosa Dubrovnika i mletačkih vlasti u Dalmaciji, naročito onih u Kotoru. Dubrovčani su razlikovali voj-

²² *Let. di Ponente*, sv. 123, str. 54, 73 (6. IV. 1789. g. — Pismo upućeno G. Kappany, guverneru Rijeke u vezi s izbjeglicama iz Turske.); *Isto*, sv. 123, str. 76 (1. V. 1789. g. — Pismo upućeno dub. konzulu u Rijeci.); *Isto*, sv. 125, str. 129 (18. IX. 1790. g. — Pismo upućeno L. Giorgiju, dub. konzulu u Ankoni u vezi s odbjeglih vojnikom — Njemcom iz turskog zarobljeništva.); *Isto*, sv. 127, str. 135 (21. VIII. 1792. g. — Pismo upućeno konzulu A. Barčiću u Rijeku.); *Isto*, sv. 127, str. 135 (21. VIII. 1792. g.); *Isto*, sv. 129, str. 76 (18. VIII. 1794. g. — Pismo upućeno dub. konzulu u Barletti u vezi vojnih bjegunaca iz Turske.); *Ž. Muljačić*, Dubrovački izvještaj o prilikama u Hercegovini u proljeće 1788. g., *Godišnjak društva BiH.*, god. IV, Sarajevo 1952, str. 277—285; *Isti*, Dubrovnik i prva faza austrijske akcije u Crnoj Gori 1788. g., *Ist. zapisi*, god. IX, knj. XIV (br. 1—2), Cetinje 1958, str. 93—112; *V. Vinaver*, Crna gora, Skadar i Dubrovnik krajem XVIII veka, *Ist. zapisi*, god. IX, knj. XII (br. 1—2), Cetinje 1956, str. 42—77.

²³ *D. Živojinović*, Merkantilizam kao privredni sistem Dubrovačke republike u 17. i 18. veku, *Jug. ist. časopis*, br. 1—2, Beograd 1957, str. 104—105.; *I. Mitić*, Prilog proučavanja odnosa Dubrovnika i Venecije u XVII i XVIII stoljeću, »Anali« *Hist. odjela Centra za znanstveni rad JAZU*, Dubrovnik 1976, sv. 13—14, str. 134—135.

nog bjegunca («disertore») od izbjeglice («rifugiatore») koji je pobjegao radi počinjenog krivičnog ili političkog delikta. Vojni su bjegunci bili pretežno osobe koje su napustile razne mletačke utvrde ili galijske tražeći sklonište na teritoriju Dubrovnika. Takve su osobe dubrovačke vlasti hvatale, ispitivale i zatvarale te obično predavale vlastima u Kotor ili mletačkim galijskim vlastima koje su prolazile uz dubrovačku obalu. Početkom 1708. g. jednim izvještajem koji je upućen u Veneciju, dubrovačka je vlada obavijestila mletačke vlasti da se vojni bjegunci, koji se nalaze na području Dubrovnika, tokom dana skrivaju po šumama i brdima, a noću mnogi nastoje da se prebace na turski teritorij. Neki su se vojni bjegunci sklanjali na otok Mljet i po perifernim mjestima (Moluntu, Stonu i poluotoku Pelješcu) pa ih je bilo teško pronaći i privesti u Dubrovnik, te predati mletačkim vlastima. Bio je i prijedlog od strane vlasti iz Venecije da se isplati po jedan cekin (dukat) za svakog vojnog bjegunca uhvaćenog na teritoriju Dubrovačke Republike, što vlasti u Dubrovniku nisu nikad prihvatile.²⁴

Pored vojnih bjegunaca koje je Dubrovnik uglavnom predavao mletačkim vlastima na dubrovačko su područje dolazili i razni izbjeglice koji su tražili utočište u Dubrovniku pobjegavši s mletačkog teritorija zbog počinjenih protuzakonitih ili protudržavnih djela. Takvim su osobama dubrovačke vlasti davale pravo utočišta. Venecija se često žalila vladi u Dubrovniku da olako daje azil izbjeglicama na svom području i time povećava njihov broj, tražeći pri tome da se lakše izručuju od mletačkih vlasti već osuđeni krivci, naročito kriminalci, kako ne bi sklanjanjem na dubrovački teritorij izbjegavali kaznu, odnosno izdržavanje kazne u mletačkim zatvorima. Dubrovačka je vlada pretežno udovoljavala zahtjevu Mlečana, ako su tražene osobe bile osuđene po mletačkim zakonima i ako je smatrala opravdanim njihovo traženje, nastojeći pri tome da postigne odnos reciprociteta, odnosno jednako izručenje odbjeglih Dubrovčana kako bi isti mogli biti kažnjeni u Dubrovniku po dubrovačkim zakonima. U traženju svojih izbjeglica Mlečani su ponekad upadali na dubrovački teritorij odvođeni sa sobom dubrovačke podanike kako bi mogli kasnije te zamijeniti za

²⁴ *Let. di Ponente*, sv. 44, str. 84 (Izvještaj upućen u Veneciju dana 15. III 1708. g.); *Isto*, sv. 45, str. 5 (Pismo upućeno F. Capellu izvanrednom providuru Kotora i Albanije u Herceg-novom.); *Isto*, sv. 52, str. 91 (Pismo upućeno 3. VIII 1731. g. P. Angelu Magnu providuru Kotora i Albanije.); *Isto*, str. 96 (Pismo upućeno 26. VIII 1731. g. S. Vedraminu generalnom providuru u Zadar u vezi hvatanja dva bjegunca na otoku Mljetu koji su pobjegli sa mletačkih galijskih vlasti.); *Isto*, sv. 68, str. 7, 23 (24. I i 19. II 1757. g. dubrovačka vlada javlja providuru u Kotor da je uhvaćeno šest bjegunaca); *Isto*, sv. 71, str. 46 (Pismo od 31. VIII 1759. g. upućeno vanrednom providuru u Veneciju); *Prepiska*, 18. st., sv. 122, 3161, str. 113 (Dopisivanje mletačkih kapetana Jadrana od 1750. do 1796. g.).

svoje bjegunce ili izbjeglice. Tome se dubrovačka vlada oštro protivila smatrajući da se odbjegli Mlečani ne mogu zamjenjivati za nevine dubrovačke podanike.²⁵

Tokom druge polovine XVIII. stoljeća vlasti su iz Kotora često upozoravale vladu Dubrovačke Republike da je zbog političko-vojnih prilika u svijetu priličan broj mletačkih izbjeglica, naročito iz Boke, koji rade protiv interesa Republike Venecije našao utočište na dubrovačkom području. To su ustvari bili politički izbjeglice koji su vlasti Dubrovačke Republike veoma rijetko i teško izručivale, iako su Mlečani tražili da se takvi izbjeglice zadrže i izruče kako bi bili primjerno kažnjeni. Kao primjer navodimo da su sredinom 1770. g. stigli na dubrovačko područje, u Molunat, neki brodovi pod ruskom zastavom, pa mletački providur iz Kotora upozorava dubrovačke vlasti da onemogućie izbjeglim podanicima Venecije da stupe u kontakt s tim brodovima ili da ti brodovi ukraju mletačke izbjeglice, odnosno da iskrcaju osobe koje su nepoželjne Veneciji. Tom su prilikom Mlečani tražili izručenje svakog svog podanika koji je s dubrovačkog područja zlonamjerno radio protiv interesa Venecije, što vlasti Dubrovačke Republike nisu prihvatile držeći se općepriznatih načela ondašnjeg međunarodnog prava.²⁶

Kao posljedica opadanja moći i utjecaja Venecije, od sredine XVIII. stoljeća, dolazio je u Dubrovnik i njegovu okolicu, pored spomenutih političkih izbjeglica, sve veći broj mletačkih vojnih bjegunaca s mletačkih utvrda po Boki i raznih drugih izbjeglica, a među njima i velik broj kriminalaca. Dubrovačka je vlada u nemogućnosti da odobri svim bjeguncima i izbjeglicama pravo utočišta, a time i pravo boravka u Dubrovniku, odlučila da sve nepoželjne osobe budu uhvaćene, čuvane i na teret dubrovačke državne blagajne protjerane, odnosno izručene u druge zemlje kako ne bi dubrovački podanici bili izloženi raznim neugodnostima od strane tih osoba. Ta je mjera opreza od strane dubrovačkih vlasti bila potrebna jer Dubrovačka Republika nije imala dovoljno vojske kao ni oružja, a niti je bila posebno organizirana da se od

²⁵ *Let. di Ponente*, sv. 42, str. 16, 17 (Pismo upućeno 5. VI 1699. g. mletačkom providuru u Kotor povodom hvatanja i predavanja 11 vojnih bjegunaca.); *Isto*, str. 18 (11. VI 1699. g. dubrovačke vlasti mole Mlečane da se oslobodi Dubrovčanin M. Milovanović iz zatvora); *Isto*, str. 29 (Pismo dub. vlade upućeno Mocenigu 28. 10. 1699. g. kojim javljaju da redovno hvataju sve bjegunce na dub. teritoriju i o tome obavještavaju mletačke vlasti, odnosno providura u Kotor).

²⁶ *Prepiska*, 18. st., sv. 117, 3156, str. 5, 11, 12 (Dopisi mletačkih providura u Dalmaciji od 1770. do 1775. g. — Providur iz Kotora moli dub. vladu da uhapsi i izruči G. Luteria, kirurga koji je pobjegao iz Kotora s kćerkom i smjestio je u jedno dub. zaklonište. Providur obećava da će, ako mu se imenovani izruči, postupati na isti način kao i s odbjelim Dubrovčanima.); *Isto*, 18. st., sv. 118, 3157, str. 115 (Pismo izvanrednog providura iz Kotora od 25. II 1788. g.).

tih bjegunaca i izbjeglica čuva i brani. Tokom druge polovine XVIII. stoljeća vlada u Dubrovniku nije više izručivala sve mletačke vojne bjegunce — dezertere kao prije, već je na svom području davala privremeno utočište onima koji su počinili neko krivično djelo, time da u određenom roku napuste teritorij dubrovačke države.

Dubrovačka je vlada obavijestila 1766. g. mletačkog izvanrednog providura u Kotoru da Dubrovčani, kao i prije, i nadalje hvataju sve vojne bjegunce iz Boke i ostalih krajeva koji se nalaze pod mletačkom vlašću, ali da razlikuju tri grupe tih bjegunaca. Prvu grupu sačinjavaju oni bjegunci koji su napustili mletačka vojna ili granična utvrđenja ili njihove galije u dubrovačkim vodama i sklonili se na dubrovački teritorij. Te su bjegunce dubrovačke vlasti hvatale i izručivale prvom prilikom mletačkim vlastima. Zatim dolaze u obzir oni vojni bjegunci koji su pobjegli s mletačkog teritorija da bi izbjegli suđenje zbog počinjenog krivičnog djela (ubojstva, ranjavanja neke osobe, krađe i slično) što je dokazano izjavom svjedoka. Tim su bjeguncima dubrovačke vlasti davale privremeno utočište na svom području. Treću su vrstu vojnih bjegunaca sačinjavale osobe koje su već bile osuđene od mletačkih vlasti na izdržavanje određene kazne, ali su bijegom uspjele da se oslobode zatvora. Te su bjegunce Dubrovčani izručivali mletačkim vlastima jedino pod uvjetom da prethodno budu pomilovani, odnosno da im bude oproštena kazna radi koje su se sklonili i tražili utočište na dubrovačkom teritoriju.²⁷ Vojni bjegunci koji su se nalazili u Dubrovniku nisu bili samo osobe s područja Boke već i razni mletački podanici iz drugih zemalja koji su služili na utvrđenjima u Boki-Kotorskoj kao i susjednim mletačkim krajevima.²⁸

Često su mletački vojni bjegunci podnosili dubrovačkoj vladi

²⁷ *Let. di Ponente*, sv. 83, str. 37 (3. VIII 1766. g. — Mletačke su bjegunce Dubrovčani zatvarali u tvrđavu Bokar i predavali posebnom mletačkom oficiru koji je bio upućen od strane mletačkog providura iz Kotora da ih primi.); *Isto*, sv. 83, str. 93—95 (Pismo upućeno 18. XI 1766. g. francuskom ministru o položaju stranaca u Dubrovniku); *Isto*, sv. 89, str. 49—50 (Pismo upućeno sredinom 1770. g. providuru u Kotor u kojem se navodi da su tri bjegunca iz kotorskog garnizona na ispitivanju iznijeli da su nožem izboli jednog vojnika u Kotoru. Radi toga trebaju uživati azil ... »dovendo godere l'asilo«... i ne mogu se smatrati samo bjeguncima koji se izručuju mletačkim vlastima.); *Isto*, sv. 90, str. 9, 24, 25 (Pismo upućeno 10. IX 1770. g. providuru u Kotor u vezi šest vojnih bjegunaca.).

²⁸ *Isto*, sv. 89, str. 49 (Iz pisma upućenog sredinom 1770. g. providuru mletačkom u Kotor proizlazi da su mletački vojni bjegunci bili iz Modene, Krfa i Bergama.); *Isto*, sv. 98, str. 58 (Iz pisma upućenog istom providuru sredinom 1773. g. možemo utvrditi da su bjegunci bili iz Verone i Venecije.); *Isto*, sv. 119, str. 261 (U pismu providuru u Kotor os. 13. IX 1786. g. vlasti iz Dubrovnika upozoravaju Mlečane da su učestali bjegovi iz njihovih utvrda i s brodova te da se momentalno nalaze u dubrovačkom zatvoru 26 njihovih bjegunaca. Ovi su izbjeglice bili većinom iz Boke, Splita, Trogira, Šibenika, Rovinja i Trsta, koji nisu željeli služiti Veneciji.).

molbu kojom su tražili da ne budu predani mletačkim vlastima već da im se dopusti odlazak u neku drugu zemlju, ponajčešće u Napuljsku Kraljevinu. Takve molbe dubrovačka vlada nije prihvaćala ako se radilo isključivo o vojnim bjeguncima — dezerterima koji su pobjegli s mletačkih utvrda ili galijske. Nasuprot tome dubrovačka je vlada veoma rado davala utočište onim izbjeglicama za koje je smatrala da imaju pravo na to u Dubrovačkoj Republici, pozivajući se pri tome na svoju državnu samostalnost i opće-prihvaćena načela međunarodnog javnog prava. Taj se stav dubrovačkih vlasti može dobro uočiti iz jednog slučaja koji se dogodio 1791. g. kad su mletačke vlasti iz Kotora zatražile izručenje njezinih podanika Z. Vilevića i V. Đurišića, koji su se nalazili u dubrovačkom zatvoru. Na to je traženje vlada iz Dubrovnika odgovorila izvanrednom providuru u Kotor da veoma žali što ne može udovoljiti njihovom traženju »jer bi izručenjem spomenutih izbjeglica bilo istima protuzakonito uskraćeno pravo azila u Dubrovačkoj republici na koje oni imaju puno pravo«.

Koliko je vojnih bjegunaca i raznih drugih izbjeglica pristizalo na područje Dubrovačke Republike tokom XVIII. stoljeća, nismo mogli detaljnije utvrditi, ali na temelju istraženog arhivskog materijala možemo zaključiti da ih je dolazilo prosječno godišnje manje u prvoj polovini XVIII. stoljeća (oko 150 do 200), a mnogo više (oko 500) u drugoj polovini istog stoljeća. Navedeni je broj izbjeglica bio uglavnom iz susjednih zemalja, a najviše iz Boke i krajeva pod mletačkom vladavinom. Potrebno je naglasiti da bjegunci i izbjeglice iz mletačkih krajeva nisu bili podvrgnuti nikakvim karantenskim mjerama prilikom dolaska na dubrovački teritorij, za razliku od onih iz ostalih susjednih krajeva koji su morali preventivno biti određeno vrijeme u karanteni kako bi se spriječilo eventualno širenje zaraznih bolesti. Svi stranci koji bi se kao bjegunci, odobrenjem dubrovačkih vlasti, dulje vremena ili trajno zadržali na teritoriju Dubrovačke Republike potpadali su potpuno pod nadležnost upravnih i sudskih organa u Dubrovniku. Poslije prebivanja, odnosno stanovanja u Dubrovniku dulje od deset godina ti bi stranci, izbjeglice postali dubrovački podanici. Poslije ukinuća Republike Venecije (1797. g.), za vrijeme vladavine Austrije u Boki-Kotarskoj, vojni bjegunci koji su napuštali austrijske vojne utvrde i brodove sklanjali su se također na dubrovački teritorij. S njima se postupalo jednako kao i prije s mletačkim bjeguncima; dubrovačke su vlasti izručivale samo one koji su bili okrivljeni jedino radi bijega, a ne zbog nekog drugog počinjenog delikta.²⁹

²⁹ *Let. di Ponente*, sv. 126, str. 66 (Pismo upućeno sredinom 1791. g. vanrednom providuru u Kotor.); *Prepiska*, 18. str., sv. 195, 3360, str. 147 (Molbe koje nisu prihvaćene od 1700. do 1799. g.); *Let. di Ponente*, sv. 83. str. 93—95; *Isto*, sv. 136, str. 107 (Pismo upućeno 11. IX 1901. g. austrijskom kapetanu L. Buroviću u Herceg-novi u vezi tri bjegunca iz Kotora.).

Svi mletački vojni bjegunci ili izbjeglice koji nisu dobili pravo da ostanu na području Dubrovačke Republike nastojali su da nađu utočište u nekoj drugoj zemlji. Tokom druge polovine XVIII. stoljeća mnogi su mletački i turski bjegunci, kao i drugi izbjeglice, bili novačeni, odnosno uzimani kao plaćenici u napuljsku vojsku, što je vladi u Dubrovniku stvaralo velike i nepredviđene poteškoće. Dubrovačka je Republika bila smatrana neutralnom zemljom u međunarodnim odnosima, što joj je omogućilo da se održi nekoliko stoljeća kao samostalna država. Novačenjem stranaca, odnosno raznih izbjeglica, pretežno podanika susjednih zemalja na dubrovačkom području, za potrebe napuljske vojske bila je ugrožena ne samo dubrovačka neutralnost već i postojeći snošljivi odnosi koje je Dubrovnik održavao s Venecijom kao i prijateljski odnosi s Turskom i Napuljskom Kraljevinom. Vrbovanje tih novaka (tzv. »reclute«) vršili su u Dubrovniku napuljski konzul, zatim poseban napuljski oficir koji je u tu svrhu povremeno dolazio, kao i »guverner oružja« iz Napulja koji je od 1683. g. pa sve do dolaska Francuza stalno boravio u Dubrovniku.³⁰

Agent Dubrovačke Republike u Napulju posredovao je u korist Dubrovnika kod napuljske vlade naglašavajući da bi novačenje stranaca u Dubrovniku moglo ugroziti samostalnost dubrovačke države. Kao i u svim sličnim situacijama vlada je u Dubrovniku to pitanje novačenja riješila kompromisno, kako se ne bi zamjerila nijednoj od zainteresiranih strana. Zabranila je novačenje mletačkih vojnih bjegunaca i turskih podanika u Dubrovniku, a pustila samo prijelaz novaka, plaćenika preko svog teritorija i njihovo krcanje u Dubrovniku za napuljske luke, bez obzira odakle su dolazili, pod uvjetom da osobe koje kao novaci prelaze dubrovački teritorij imaju pravovaljan zdravstveni list. Najvjerojatnije su ti novaci bili razni bjegunci iz susjednih krajeva, koje Dubrovčani nisu imali razloga da vrate u domovinu, a niti da ih zadrže na svom području, pa su iz tog razloga bili protjerani iz Dubrovnika i naknadno izvan dubrovačkog državnog teritorija uzeti kao plaćenici — novaci u napuljsku vojsku. Na taj su način Dubrovčani otklonili od sebe odgovornost u vezi s novačenjem stranaca — izbjeglica na svom području jer su samo dopuštali njihov prolaz preko dubrovačkog državnog teritorija, pod uvjetom da imaju potrebne isprave, u ovom slučaju zdravstveni list, kao i svi ostali

³⁰ *Prepiska*, 18. st., sv. 47. 3086, str. 84, 91, 95 (Pismo dub. agenta iz Napulja od 11. VIII 1787. g. u vezi novačenja u Dubrovniku); *Isto*, str. 103, 108, 109, 112 (Pisma dub. agenta iz Napulja od sredine 1788. g.); *Isto*, str. 123, (Pismo agenta iz Napulja od 29. VI 1788. g. kojim javlja dub. vladi da je vladar Napulja pristao da se ubuduće ne novače bjegunci iz Dubrovnika, već da se samo novacima ne sprečava prijelaz preko dub. teritorija.); *I. Mitić*, Nadzornik oružanih snaga..., sp., dj., str. 277—294 (Došao je na poziv dub. vlade 1683. g. pred turskom opasnošću, upravljao dub. vojskom i odbranom. Njegova je vlast bila samo simbolična.).

putnici i prolaznici, na što su kao neutralna zemlja imali puno pravo. Time je vlada u Dubrovniku ujedno omogućila da naši ljudi iz susjednih krajeva, a među njima i oni iz Boke, nađu utočište u nekoj drugoj zemlji, kad već nisu mogli ostati u Dubrovačkoj Republici.³¹

Kao što su mletački podanici s područja Boke i ostalih krajeva pod mletačkom upravu bježali u Dubrovnik, tako su i Dubrovčani u mnogo manjem broju tražili utočište u Boki i na susjednom mletačkom teritoriju, ne kao vojni bjegunci već kao izbjeglice kojih je zbog počinjenog djela očekivala kazna u Dubrovniku. Iz tog je razloga postojao odnos reciprociteta i uzajamne pravne pomoći između mletačkih i dubrovačkih vlasti. Među arhivskim dokumentima često nalazimo razna pisma upućena iz Dubrovnika ne samo mletačkom providuru u Kotor već i pojedinim općinama u Boki-Kotarskoj, kao i odgovor upućen dubrovačkim vlastima od strane mletačkih upravnih i sudskih organa iz Boke, a posebno općina Perasta, Risna, Prčanja i Paštovića. Iz sadržaja tih pisama možemo utvrditi da su se pretežno odnosila na vraćanje u Dubrovnik pojedinih odbjeglih i maloljetnih osoba, razne ukradene stvari, na preslušavanje nekih stanovnika Boke u vezi s dugovanjem koje su imali u Dubrovniku, na davanje pismenih izjava određenih osoba iz Dubrovnika prema traženju mletačkih vlasti, u povodu raznih sporova koji su se vodili u pojedinim općinama Boke, kao i molbe mletačkih vlasti da se oprostite kazne nekim Dubrovčanima koji su se sklonili u Boku, kako bi se mogli vratiti u Dubrovnik.³² Dubrovčani su na osnovi reciprociteta često tražili i uspijevali da im mletačke vlasti u Kotoru izruče njihove podanike koji su se tamo sklonili jer su bili osuđeni na kaznu zatvora od strane dubrovačkog suda. Tom su prilikom uvijek uz traženje dostavljali izrečenu presudu iz koje je bila vidljiva osnova kažnjavanja i težina kazne.³³

³¹ *Let. di Ponente*, sv. 120, str. 86, 115 (Pismo dub. vlade agentu u Napulj — od 30. VII 1787. g.); *Isto*, sv. 122, str. 37 (Pismo dub. vlade od 31. VII 1788. g. upućeno u Napulj u pogledu novačenja stranaca na području Dub. republike.); *Isto*, sv. 126, str. 91 (Sredinom 1791. g. i Austrija je nastojala da novači bjegunce na dub. području za svoju vojsku, ali u tome nije uspjela.).

³² *Prepiska*, 18. st., sv. 165. 3222, str. 191, 192, 194, 212, 213, 215, 218, 227 (Razna pisma iz Persta, Risna, Paštovića i Prčanja od 1700. do 1800.); *Isto*, 18. st., sv. 176. 3293, str. 106, 118, 123, 125 (Razna pisma sudaca iz Boke od 1708. do 1797. g.); *Isto*, 18. st., sv. 176. 3301 (Pisma upućena u Boku-kotorsku 1763. g.).

³³ *Let. di Ponente*, sv. 85, str. 47 (Pismo izvanrednom providuru u Kotor od 8. IV 1768. g.); *Isto*, sv. 93, str. 4, 59, 67, 83; *Isto*, sv. 98, str. 72 (O štetama počinjenim od strane posade sa jedne mletačke galije u Moluntu.); *Isto*, sv. 103, str. 11 (O zločinima nekih osoba iz Boke počinjenim početkom 1775. g.); *Isto*, sv. 105, str. 25 (Dubrovčani traže početkom 1776. g. da se kazni jedna osoba iz Herceg-novog pošto je opljačkala jedan dub. magazin u Sutorini); *J. Radonić*, Dubrovačka akta i povelja, knj. V, Beograd 1951, str. 583.

Dubrovačke su vlasti ponekad osuđivale na razne kazne zatvora i mletačke podanike radi počinjenog krivičnog djela na dubrovačkom teritoriju. Ti bi osuđenici na zahtjev mletačkih vlasti bili okovani i izručeni vlastima u Kotor kako bi se očuvali dobri uzajamni i granični odnosi, kao i radi primjernog kažnjavanja krivaca. Uzajamna pravna pomoć mletačkih vlasti i sudova u Boki i onih u Dubrovniku bila je veoma korektna, čak i do te mjere da su Mlečani na traženje Dubrovčana otvarali posebne, pomoćne sudske rasprave radi zapisničkog saslušavanja svjedoka ili stranaka kojim bi onda bila nadopunjena glavna rasprava koja se vodila u Dubrovniku. Na taj se način dolazilo do utvrđivanja stvarnog činjeničnog stanja i konačne presude.³⁴ Poslije pada Venecije takvo se stanje i praksa zadržala i s Austrijom sve do ukinuća Dubrovačke Republike od strane Francuza.³⁵

Osim spomenutih bjegunaca s mletačkog i turskog područja koji su tražili utočište, u Dubrovniku je bilo tokom XVIII. stoljeća i izbjeglica iz drugih evropskih zemalja. Tako su se na primjer u Dubrovnik sklonili 1774. g. knez Radziwil, suparnik poljskog kralja i kneginja Tarakanova, koja je svojatala pravo na rusko carsko prijestolje. Budući da u Dubrovniku nije mogla naći pogodan smještaj, privremeno je odsjela u kući francuskog konzula Bruèra, u čijoj se kući nalazio četiri mjeseca glavni stan tih emigranata. Dubrovački je senator Ragnina, koji je u to vrijeme boravio u Pizi, po nalogu svoje vlade obavijestio ruski dvor o dolasku Tarakanove u Dubrovnik. Poslije određenog vremena javio je Ragnina dubrovačkoj vladi da ruska carica ne zamjera Dubrovčanima što su primili tu kneginju pod uvjetom da ne pomaže niti da se poveže s neprijateljima ruskog dvora. Samo četiri mjeseca po dolasku u Dubrovnik knez Radziwil je zatražio utočište kod Turaka, ali je Porta odbila da ga primi pa je on otputovao za Veneciju, dok je kneginja otplovila u pravcu Barlette, a zatim se prebacila u Napulj, Rim i Livorno. Tamo se ukrcala na brod ruskog admirala Orlova i bila uhapšena, u veljači 1775. g.,

³⁴ *Lett. di Ponente*, sv. 103, str. 29 (Početkom 1775. g. dub. vlasti javljaju u Kotor da je završen sudski proces zbog zločina koje su počinile neke osobe iz Boke, te da su predani isti mletačkim vlastima, kako se u dopisu navodi ... »per la perfetta reciproca quiete al confine«.); *Isto*, sv. 127, str. 119, 175 (Pismom od 24. VII 1792. g. traži se od providura u Kotoru da se oformi pomoćni proces — »processo ausiliario« — jer je u Dubrovniku već otvorena sudska rasprava zbog neke krađe u Konavlima.).

³⁵ *Isto*, sv. 135, str. 130 (Dubrovačke vlasti traže od austrijskog generala Bradi u Kotoru dana 20. VIII 1800. g. da im izruči na smrt osuđenog M. Maguda koji je osuđen od dub. suda.); *Isto*, sv. 137, str. 56 (7. V 1802. g. dubrovačke vlasti traže iz Kotora povratak odbjegli služavke koja se ima predati roditeljima u Dubrovniku.).

te odvedena u Rusiju.³⁶ Time je poslije kratkog vremena završen taj neugodni događaj koji na sreću Dubrovčana nije imao nikakvih političkih posljedica.

Genova kao suparnica Venecije bila je prirodan saveznik Dubrovčana u borbi za Jadran pa su iz tog razloga te dvije republike od najstarijih vremena održavale ne samo jake pomorsko-trgovačke veze već su bile i u prisnim političkim odnosima. Budući da su mnogi dubrovački brodovi zalazili u Genovu, koja je kao samostalna republika davala utočište raznim izbjeglicama na svom području, to su i neki Dubrovčani zatražili tamo azil. Dubrovačka je vlada nastojala (1783. g.) preko svog agenta u Genovi da sklopi s tamošnjom vladom ugovor o uzajamnom izručenju svih osoba, podanika tih dviju republika, koji su se nalazili pod istragom u svojoj zemlji ili čiji su zločini već bili utvrđeni i dokazani da nemaju olakšavajućih okolnosti, čime bi se onemogućilo podanicima jedne i druge zemlje da se sklanjaju na njihovu teritoriju. Takav je ugovor o izručenju izbjeglica već bio prije sklopljen između Genove i Toscanee, pa je dubrovačka vlada sada željela da joj taj ugovor posluži kao nacrt istog ugovora koji je imala sklopiti s Republikom Genovom. Međutim, razni politički obziri i razlozi kao i ratovi koji su se vodili među evropskim državama krajem druge polovine XVIII. stoljeća prisilili su dubrovačku vladu da odustane od sklapanja spomenutog ugovora i da pitanje izručenja izbjeglica prepusti rješavanju od slučaja do slučaja i načelu reciprociteta.³⁷ Među arhivskim dokumentima nalazimo i slučaj davanja azila stranim osobama koje su zatražile utočište na dubrovačkom brodu u luci Genovi. Tako su 1785. g. tri bjegunca prebjegli na dubrovački brod kapetana N. Garglića tražeći na njemu utočište. Dubrovački je senat, pošto je saznao za taj slučaj, odmah obavijestio svog agenta Bagnasca u Genovi da se ti bjegunci ne smiju izručiti tamošnjim vlastima već prvim dubrovačkim brodom uputiti u Dubrovnik, jer njihova djela nisu takve naravi da zbog njih nebi mogli uživati azil u Dubrovniku. Neposredno iza toga, početkom 1786. g., upućen je iz Dubrovnika u Genovu dubrovačkim brodom kapetana M. Kneževića bjegunac A. Romano

³⁶ J. Radonić, Dubrovačka akta i povelja, knj. V, Beograd 1951, str. 439; J. Tadić, Promet putnika..., sp. dj., str. 305—308; B. Krizman, Kako je jedan suradnik »Nin«-a izvršio u Dubrovniku otmicu knjeginje Tarakanove, »Narodni list«, Zagreb (Od 6. I. 1952. g.).

³⁷ *Lett. di Ponente*, sv. 88, str. 74 (16. XI 1769. g. — Dubrovačka vlada traži od vlade Republike Genove izručenje kap. Šugljašića.); *Cons. rog.*, sv. 191, str. 152 (26. VIII 1783. g. — Senat piše svom agentu u Genovi o ugovoru koji bi se imao sklopiti sa Genovom u vezi izbjeglica.); *Lett. di Ponente*, sv. 116, str. 89 (11. XI 1783. g.); *Isto*, sv. 119, str. 345 (18. XII 1786. g. — U pismu agenta dub. u Genovi između ostalog stoji da je prije određenog vremena zatraženo da se zaključi s Genovom ugovor o izručenju bjegunaca »di delitti qualificati«, ali se iz političkih razloga odustalo od sklapanja tog ugovora.).

kojemu dubrovačka vlada zbog počinjenog krivičnog djela i na temelju utvrđenog reciprociteta nije mogla dati utočište na svom teritoriju, a niti ga uputiti u koju drugu zemlju već u Genovu odakle je i pobjegao zbog počinjenog krivičnog djela.³⁸ To nisu bili usamljeni primjeri u uzajamnoj praksi izručenja raznih izbjeglica između Republike Genove i Dubrovnika.

Radi vođenja kontrole o prilivu mletačkih i drugih izbjeglica na svom području dubrovački je senat formirao sredinom XVIII. stoljeća poseban ured za strance nazvan »Magistrato sopra i fuo-restieri« koji su sačinjavali tri senatora izabrani za godinu dana. Ti su senatori bili dužni da svakog mjeseca podnose dubrovačkom senatu izvještaj o tome kojim je izbjeglicama dano utočište u Dubrovniku, koji su vraćeni u svoju domovinu, a koji su izbjeglice kao nepoželjni protjerani, odnosno upućeni u druge zemlje. Odlukom senata bili su spomenuti senatori ovlašteni da strogo kazne one dubrovačke podanike koji pruže utočište ili sakriju mletačkog vojnog bjegunca ili bilo kojeg drugog izbjeglicu, kao i da protjeraju sve nepoželjne osobe koje bez dozvole žele da se smjeste na dubrovački teritorij. Sav posao u vezi s dopisivanjem s vlastima u Veneciji i Kotoru, smještajem izbjeglica kao i naplatom troškova izdržavanja mletačkih vojnih bjegunaca u dubrovačkom zatvoru, do njihova izručenja, vršilo je Malo vijeće, odnosno vlada u Dubrovniku. Troškove izdržavanja svih ostalih izbjeglica isplaćivala je, na teret državne blagajne, dubrovačka vlada koja se ujedno brinula i za njihov smještaj pa je jedan dio bjegunaca zatvarala u tvrđavu Bokar, a sve nepoželjne izbjeglice, koji su imali biti protjerani s dubrovačkog područja, na otok Daksu.³⁹

³⁸ *Let. di Ponente*, sv. 118, str. 113 (Pismo Senata od 27. VIII 1785. g. u vezi tri bjegunca koji su se sklonili na dub. brod kap. N. Garglića.); *Isto*, sv. 119, str. 322 (Pismo Senata od 29. XI 1786. g. u vezi sa tri bjegunca koja se imaju iz Genove uputiti u Dubrovnik ... »accio possano godere di quell'asilo, al quale a buona fede s'erano ricoverati.); *Isto*, sv. 119, str. 86 (2. III 1786. g. — Pismo Senata agentu Bagnascu o upućivanju zatvorenika iz Dubrovnika u Genovu.); *Isto*, sv. 118, str. 13 (Interesantno je da se u Dubrovniku u drugoj polovini XVIII. stoljeća spominje i crkveni azil kojim su se služili domaći ljudi na području Republike.); *N. Đivanović*, Tri veoma stare sačuvane crkvice dubrovačke: sv. Nikola na Prijekom, sv. Jakob na Pelinama, i Sigurat, Glasnik dub. učenog društva sv. Vlaho, knj. 1, Dubrovnik 1929, str. 172 (Autor navodi da je dubrovačka crkvice »Sigurata« uživala pravo pribježišta — »ius asyli« ili »securitatis« i da se nazivala »Ecclesia S. Mariae de Securitate«. Da li je imala neko jače pravo od drugih crkava, nije poznato).

³⁹ *Cons. rog.*, sv. 194, str. 152, 179 (Zaključkom dub. Senata od 14. XII 1786. g. bilo je određeno da se protjeraju s dub. teritorija svi stranci bez zanimanja.); *Isto*, sv. 195, str. 95, 114 (Senat je 23. VII 1787. g. imenovao tri senatora koji su bili zaduženi da se brinu o strancima u Dubrovniku.); *Let. di Ponente*, sv. 120, str. 83 (Pismo upućeno sredinom 1787. g. generalnom providuru u Kotor u vezi s plaćanjem troškova za uzdržavanje u zatvoru mletačkih vojnih bjegunaca.); *Isto*, sv. 124, str. 2 (1. VII 1789. g. — pismo upućeno mletačkim vlastima u vezi vojnog bjegunca G. Lepeck-a); *Isto*, sv. 126, str. 91.

U proljeće 1781. g. dubrovački je senat izabrao tri senatora koji su se imali brinuti za državnu sigurnost. Iduće godine pojačane su sigurnosne mjere za sve strance koji su boravili na području Dubrovnika, pa je Malo vijeće bilo ovlašteno da ih, u slučaju potrebe, pošalje izvan granica Republike. Kapetan gradske straže dobio je istovremeno naređenje da o dolasku svakog stranca u Dubrovnik obavijesti Malo vijeće pod prijetnjom gubitka službe ako to propusti. Uoči francuske revolucije i kasnije, mjere opreza bile su čak i pojačane radi straha od širenja subverzivnih ideja i djelatnosti stranaca na području Dubrovačke Republike. Sredinom 1788. g. Senat je zabranio svojim članovima, pod prijetnjom kazne, da dolaze u kontakt sa strancima direktno, kao i da Dubrovčani ne smiju prihvatiti bilo kakvu službu za druge države na području Republike.⁴⁰

Dubrovnik je od najstarijih vremena služio ne samo kao mjesto u kojem su razni bjegunci nalazili svoje utočište već i kao centar u kojem su podanici stranih zemalja, naročito velikih sila, dolazili do potrebnih informacija o stanju u drugim zemljama. Na taj je način Dubrovnik, nalazeći se na pogodnu položaju između turskih i zapadnoevropskih zemalja i održavajući s objema stranama dobre i prijateljske veze, postao s vremenom važan špijunski centar za prikupljanje raznovrsnih vijesti. Radi toga je dubrovačka vlada posvetila veliku pažnju kretanju sumnjivih stranaca na području svoje države, naročito tokom druge polovine XVIII. stoljeća kad su razni ratovi između Turske i evropskih zemalja mogli lako ugroziti opstanak Dubrovačke Republike. Pored toga potrebno je naglasiti da je dubrovačka vlada posebno vodila brigu o onim svojim podanicima koji su po kazni protjerani iz Dubrovnika i koji su, kao strani državljani, nastojali da se vrate u Dubrovnik. Krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća mnogi su protjerani Dubrovčani stupili u francusku službu, nastojeći da se s francuskim putnim ispravama i pod zaštitom francuskog konzula vrate u Dubrovnik. Tome se vlada Dubrovačke Republike energično protivila navodeći u svojim pismima francuskom ministru vanjskih poslova, a kasnije i prvom konzulu — Napoleonu, da se u konkretnom slučaju radi o bivšim dubrovačkim podanicima koji su zbog počinjenog zločina protjerani s područja Dubrovačke Republike u vrijeme kad nisu bili ni državljani Francuske, a niti

⁴⁰ *Cons. rog.*, sv. 184, str. 11, 19 (Početkom 1775. g. bili su imenovani »Senatori officiali creati sopra l'espurgo dei fuorestieri« koji su morali voditi i posebnu knjigu u kojoj su bile popisane sve protjerane osobe.); *Isto*, sv. 189, str. 144 (Početkom 1781. g. imenovani su senatori koji su imali čuvati javnu sigurnost, ... »quali dovranno invigilare alla sicurezza Publica«.); *Isto*, sv. 190, str. 222 (1782. g.); *Isto*, sv. 196, str. 20, 51, 76, 189 (Zaključci Senata iz 1788. i 1789. g. u pogledu kontrole stranaca, kao i izlaska Dubrovčana iz svoje zemlje.); *D. Živojinović*, Merkantilizam kao privredni sistem ... sp. dj., str. 104—105; *Isti*, Američka revolucija i Dubrovačka republika 1763—1790. g., Beograd 1976, str. 173—175.

su se nalazili u njezinoj službi, pa iz tog razloga ne mogu uživati francusku zaštitu u Dubrovniku.⁴¹ Dubrovački se senat opravdano bojao da bi se dozvolom ulaska bivših dubrovačkih podanika koji se nalaze u službi stranih država stvorila posebna praksa, odnosno presedan, pa bi se i ostali protjerani osuđenici mogli vratiti na taj način u Dubrovnik, što bi u krajnjoj liniji bilo veoma opasno po unutrašnje uređenje i opstanak Republike kao nezavisne države.

Način i uvjeti stjecanja dubrovačkog državljanstva od srednjeg vijeka pa sve do ukinuća Dubrovačke Republike nije se mnogo izmijenio. Među arhivskim dokumentima nalazimo da su Francuzi (1766. g.), deset godina prije sklapanja trgovačkog ugovora, kojim su se uredila razna pitanja pravno-trgovačke prirode između Francuske i Dubrovnika te utvrdila prava Dubrovčana u Francuskoj kao i odgovarajuća prava Francuza u Dubrovniku, zatražili od dubrovačke vlade da se odrede prava Francuza koji stalno žive ili se naknadno nasele u Dubrovniku. U tom se zahtjevu Francuzi pozivaju na već ranije priznanje francuske zastave kao glavne na Levantu, a Levantom su Francuzi smatrali i područje Dubrovačke Republike, koje potječe još iz ranijih stoljeća i po kome bi svi stranci u Dubrovniku mogli zatražiti zaštitu Francuske; — da se s njima postupa kao s Francuzima i da u Dubrovniku uživaju ista prava kao i francuski podanici. Na taj je francuski zahtjev dubrovački senat odgovorio krajem iste godine grofu Praslinu, francuskom ministru i državnom tajniku za mornaricu, da je Dubrovačka Republika bila uvijek prijateljski vezana za Francusku te da vlasti u Dubrovniku postupaju prema svim francuskim podanicima, koji dolaze ili se nastane u Dubrovniku, po važećim načelima međunarodnog javnog prava koja su se načela temeljila, ako nema međunarodnih ugovora, na običajnom pravu država, kao i na općima pravnim principima priznatim od strane civiliziranih naroda. U pogledu spomenutog zahtjeva da bi stranci u Dubrovniku mogli zatražiti zaštitu Francuske te da se s njima ima postupati kao s francuskim podanicima, dubrovačka je vlada odgovorila da tom francuskom zahtjevu nikako ne može biti udovoljeno, i to ne samo zbog međunarodnog položaja Dubrovačke Republike već

⁴¹ *Prepiska*, 18. st., sv. 47. 3086, str. 99 (Početkom 1788. g. dubrovački agent iz Napulja upozorava vladu u Dubrovniku da se u maloj dub. državi kreću mnogi sumljivi stranci koji prikupljaju informacije za svoje zemlje.); *Lett. di Ponente*, 19. st., sv. 136, str. 132 (Pismo upućeno sredinom 1802. g. dubrovačkom diplomatskom predstavniku u Parizu u vezi pokušaja francuskog konzula Bruèra da protjeranog Dubrovčanina S. Dordelli dovede u Dubrovnik.); *Isto*, br. 589/4, str. 84 i 91 (Pismo upućeno sredinom 1804. g. francuskom ministru vanjskih poslova u pogledu jednog obrtnika Francuza koji je protjeran iz Dubrovnika.); *Isprave i akti*, 19. st., sv. 15. 597/4, str. 84 (13. VII 1803. g.); *G. Gelčić*, *Le prigionieri della Repubblica di Ragusa*, Zara 1905. g.

i zbog teških posljedica koje bi to izazvalo budući da bi udovoljenje tom zahtjevu neminovno dovelo do uništenja Dubrovnika kao nezavisne države.

Iznoseći pravni položaj stranaca u Dubrovniku, odnosno motive na kojima temelje taj svoj stav, dubrovačka vlada u svom izlaganju navodi da od stranaca koji dolaze u Dubrovnik samo podanici papinske države i Mlečani nemaju svoje službene predstavnike u Dubrovniku, iako bi i te zemlje veoma lako mogle dobiti svoje konzule ako bi to njihove vlade željele. Nadalje dubrovačka vlada izlaže da svi stranci na području Dubrovačke Republike, koji nemaju svoje konzule, spadaju pod nadležnost suda u Dubrovniku u svim građanskim i krivičnim sporovima kao dubrovački podanici, bez uživanja ikakvog posebnog prava, prednosti ili izuzeća. Svi brodovi pod turskom zastavom, kao i putnici — Turci, muslimanske vjere koji su dolazili u Dubrovnik kopnenim ili morskim putem, bili su dužni da priznaju svog oficira («emina») koji je u ime sultana iz Carigrada stalno boravio u Dubrovniku, za svog konzula. On je bio dužan ne samo da naplaćuje novčane obveze, odnosno porez od turskih podanika na području Dubrovačke Republike već da, kao i konzuli drugih zemalja, pomaže i štiti sve njihove interese.⁴² Nadalje dubrovačka vlada u svom izlaganju navodi da turski podanici koji su grčkopravoslavne ili katoličke vjere, a koji dolaze u Dubrovnik samo za kraće vrijeme moraju priznavati turskog oficira kao svog konzula u Dubrovniku. Ako se pak ti turski podanici, odobrenjem vlasti, na osnovi privilegija koje je Porta dala Dubrovačkoj Republici, zadrže duže vrijeme na dubrovačkom području, potpadaju potpuno pod nadležnost upravnih i sudskih vlasti u Dubrovniku. Poslije prebivanja, odnosno stanovanja u Dubrovniku dulje od deset godina ti Turci postaju dubrovački podanici, time da ako su katoličke vjere, bivaju prihvaćeni i smatrani kao rođeni Dubrovčani, a ako su pravoslavne vjere, uživaju privilegije, ali ne bivaju nikada prihvaćeni kao rođeni — pravi Dubrovčani, zbog svoje vjerske pripadnosti. Razlog je tome bio taj što se u Dubrovniku nije mogla ispovijedati javno druga vjera osim katolička, pored male grupe Židova koji su jedini imali to pravo. Osnova takva stava dubrovačke vlade, navodi se dalje u izvještaju, jest u činjenici što je stanovništvo Dubrovačke Republike malobrojno, a država okružena zemljama turskog sultana te graniči s Bosnom i Hercegovini-

⁴² *M. Deanović*, *Anciens contacts entre la France et Raguse*, Zagreb 1950; *Đ. Körbler*, *Dubrovačka republika i zapadno evropske države*, Rad JAZU, knj. 214, Zagreb 1916, str. 204—209 (Trgovački ugovor između Francuske i Dubrovnika iz 1776. g.); *L. Vojnović*, *Aleksandrijsko pitanje (1572.—1579. g.)*, Prilog diplomatskoj istoriji Dubrovačke republike, Beograd 1905; *V. Koščak*, *Posljednje razdoblje Dubrovačke republike*, čas. »Republika«, br. 1, Zagreb 1965, str. 24—31; *I. Mitić*, *Prilog proučavanja odnosa Dubrovnika i Venecije ...*, sp. dj., str. 5.

nom koje su nastanjene najvećim dijelom od osoba pravoslavne vjere. Ako bi se i tim osobama iz dubrovačkog zaleđa odobrila sloboda vjeroispovijedi kao i crkva u Dubrovniku, mnogi bi od njih tražili utočište na području Dubrovačke Republike pa bi njihov stalan i brojni priliv premašio broj Dubrovčana — katolika, što su već i prije pokušavali, i na taj bi način postali gospodari Dubrovnika, i to ne samo radi svog brojčanog stanja već i zbog bogatstva, kao i oslona kojeg bi uvijek imali iz zaleđa. Na kraju se u izvještaju dubrovačke vlade navodi da se često nalaze na području dubrovačke države vojni bjegunci, te odmetnici ili izbjeglice koji su napustili svoju zemlju da bi izbjegli kaznu za počinjena djela i sklonili se u Dubrovnik tražeći utočište na području Republike. Takvi su izbjeglice bili čuvani i većinom na teret dubrovačke državne blagajne izručeni u druge zemlje, kako ne bi dubrovački podanici bili izloženi raznim neugodnostima od strane tih osoba, uglavnom lopova, ubojica i sličnih osoba. Ta je mjera opreza od strane dubrovačkih vlasti bila potrebna budući da Dubrovačka Republika nije imala ni dovoljno vojske ni oružja, a niti je bila posebno organizirana da se od tih i takvih osoba čuva i brani.⁴³

VII. Zaključak

Iz navedenog možemo zaključiti da su Dubrovčani i prije oslobođenja od mletačke vlasti primali razne izbjeglice u Dubrovnik, ali su tek odlaskom posljednjeg mletačkog dužda iz Dubrovnika i stjecanjem nezavisnosti dobili puno pravo da primaju izbjeglice na svom teritoriju. Kao dokaz tome potrebno je naglasiti da je i Venecija, koja nije inače nikad priznala Dubrovnik republikom, priznala Dubrovniku pravo da daje utočište na svom području i mletačkim podanicima, što je očit znak da su mletačke vlasti smatrale državni teritorij Dubrovnika kao posebno područje na kojem su vrijedili dubrovački propisi i zakoni. Elastičnost dubrovačke vlade u prilagođivanju momentalnim međunarodnim ekonomskim i političkim prilikama i istovremeno traženje zaštite mnogih država pridonijela je i obazrivom postupku u rješavanju delikatnog problema kao što je bilo pitanje izbjeglica i davanja utočišta na području Dubrovačke Republike. Radi toga ne nalazi-

⁴³ *Cons. rog.*, sv. 188, str. 146 (1780. g. — Izdavanja uvjerenja o državljanstvu, tzv. »Patente di Nationalità«); *Isto*, sv. 190, str. 167 (Zaključak Senata iz 1782. g. da se popišu svi Židovi koji su došli u Dubrovnik poslije 1755. g., te da ne smiju živjeti zajedno u istoj kući kršćanin i Židov, kao i da kršćanka mlađa od 50 godina ne smije služiti u Židova); *Lett. di Ponente*, sv. 83, str. 93—95 (Pismo od 18. XI 1766. g. upućeno od strane dub. vlade francuskom kralju i vladi u pogledu položaja francuskih podanika u Dubrovniku.); *J. Mijušković*, Dodjeljivanje dubrovačkog građanstva ..., sp. dj., str. 89—127.

mo među arhivskim dokumentima neke određene propise o davanju azila u Dubrovniku, već samo opća načela kojima je dubrovačka vlada samo željela naglasiti da kao nezavisna i slobodna država ima pravo da na svom teritoriju prima izbjeglice iz susjednih zemalja. Budući da vlada u Dubrovniku nije problem izbjeglica i davanje azila vezala nekim svojim posebnim propisima, mogla je slobodno to pitanje rješavati prema konkretnoj političko-ekonomskoj situaciji, a po potrebi i svaki određeni slučaj zasebno, kako se ne bi zamjerila Turcima i Mlečanima, svojim najbližim susjedima, kao i drugim državama čiji su izbjeglice dolazili na dubrovački teritorij. Međutim i pored te oprezne dubrovačke politike u vezi s pružanjem azila raznim izbjeglicama, mnogo su puta Dubrovčani, sve do ukinuća Republike morali da brane svoje pravo davanja utočišta, ili kako su govorili »sloboštinu« svoga grada — države, jer su dobro znali da je to pravo, odnosno ustanova azila, ne samo jedan od atributa dubrovačke državnosti već i dokaz njihove samostalnosti.

Dolazak izbjeglica iz okolnih zemalja na dubrovačko područje ovisio je u prvom redu o političkom i ekonomskom stanju u tim zemljama, a zatim i o privrednom stanju u Dubrovniku. Zato najveći broj raznovrsnih izbjeglica nalazimo u Dubrovniku baš u doba najvećih političkih previranja i time skopčanog nesigurnog ekonomskog stanja u balkanskim zemljama, kao i u doba kad su sređene privredne prilike i prosperitet na području Dubrovačke Republike privukle mnoge strance da se pokušaju obogatiti u Dubrovniku. Od vremena stjecanja nezavisnosti pa do ukinuća Republike, dakle u razmaku od 450 godina, u Dubrovnik su dolazili izbjeglice u većem ili manjem broju iz mnogih razloga. U početku su dolazili pretežno politički izbjeglice (vladari i velikaši) iz raznih srednjovjekovnih samostalnih balkanskih zemalja, zatim dolazi veliki priliv izbjeglica koji su bježali pred Turcima prilikom njihova prodiranja na Balkan krajem XIV. i početkom XV. stoljeća. Za vrijeme prvog velikog dubrovačkog ekonomskog uspona u XVI. stoljeću nalazimo u Dubrovniku ne samo izbjeglice iz susjednih zemalja već i iz Italije i drugih evropskih država. Ekonomsko nazadovanje i veliki potres 1667. g. smanjili su priliv izbjeglica u Dubrovnik, ali je potreba obnove porušenog grada i povećanje broja stanovništva navela dubrovačku vladu da raznim obrtnicima i trgovcima dopusti slobodan ulazak u Dubrovnik i stjecanje podaništva. Bivši francuski konzul u Dubrovniku A. Le Maire u svom izvještaju o Dubrovniku i Dubrovčanima (1766. g.) navodi da je Dubrovačka Republika bila u veoma pogodnom položaju da se poslije velikog potresa iz 1667. g. ponovo napuči više od bilo kojeg drugog mjesta jer se nalazila između turske Bosne i mletačke Dalmacije, pokrajina koje su bile potčinjene teškoj samovolji lokalnih organa, pa je dubrovački teritorij predstavljao najbolje sklonište za progonjene osobe raznih zanimanja. Međutim,

doseljavanje stranih osoba u Dubrovnik imalo je pored pozitivnih i svoju negativnu stranu jer su se na taj način u grad i njegovu okolicu nastojali useliti, među ostalima i razne nepoželjne osobe koje su drugdje tražene zbog dugova ili zločina.⁴⁴ Pojava diplomatskih predstavnika u evropskim državama, krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, poboljšala je i stanje izbjeglica tako da su njihova prava i položaj, polazeći od općih načela novih međunarodnih odnosa i principa reciprociteta među državama, bila puno određenija nego u ranijim stoljećima. Tokom XVIII. i početkom XIX. stoljeća, sve do ukinuća Republike, a naročito za vrijeme drugog velikog ekonomskog uspona Dubrovnika, nalazimo na njegovu području pretežno izbjeglice iz susjednih zemalja, u prvom redu s mletačkog teritorija, a u manjem broju i iz Turske.

Mnogo je znanih i neznanih bjegunaca zatražilo, tokom 450 godina dubrovačke samostalnosti, utočište u Dubrovniku ali obazriva dubrovačka vlada nije vodila neku posebnu evidenciju o njima. Iz tog razloga nalazimo samo neke skromne podatke među arhivskim dokumentima o boravku raznih izbjeglica na području Dubrovačke Republike. Oni su pretežno bili naši ljudi iz susjednih zemalja, zatim obični turski podanici, ali ne turski velikaši, Mlečani, Talijani i u manjem broju turski zarobljenici iz Austrije i Njemačke. Kao i druge evropske zemlje i Dubrovačka je Republika davala strancima utočište koje bi zatražili na brodu pod dubrovačkom zastavom kad se brod nalazio u nekoj stranoj luci. U svakom slučaju najveći je broj izbjeglica tražio utočište u Dubrovniku za vrijeme prodiranja Turaka na Balkan, krajem XIV. i početkom XV. stoljeća. Kasnije su dolazili izbjeglice u većem ili manjem broju u Dubrovnik, iz opravdanih ili neopravdanih razloga, tako da se tokom druge polovine XVIII. stoljeća njihov broj kretao otprilike oko 500 bjegunaca godišnje. Da je korisnost rada stranaca bio jedan od glavnih razloga njihova opstanka u Dubrovniku, svjedoči i odluka senata iz sredine XVIII. stoljeća da se iz Republike protjeraju svi oni stranci čiji je rad bio nekoristan i nepodoban. Senat je bio izabrao i komisiju za nadzor nad radom stranaca, koja je imala široka ovlaštenja u svom radu pa je često donosila i odluke da se pojedinci ili grupe protjeraju iz Republike i da im se zabrani povratak u nju.

U Dubrovniku, kao i u ostalim evropskim zemljama, poznate su dvije glavne kategorije izbjeglica. U prvom su redu to ekonomski izbjeglice koji su radi lošeg privrednog stanja u svojim zemljama, zbog dolaska Turaka, gladi i slično, u velikom broju napuštali svoje ognjište i tražili utočište u drugim zemljama. Mnogi od tih izbjeglica kao vrsni obrtnici i trgovci zadržali su se, doz-

⁴⁴ *A. le Maire*, O Dubrovniku i Dubrovčanima 1766. g. (Izveštaj francuskog konzula u Koronu o Dubrovačkoj republici. Prevod Prof. Z. Šunđrića), čas. »Dubrovnik«, br. 6, Dubrovnik 1974, str. 26—28.

volom dubrovačkih vlasti, u Dubrovniku i stekli kasnije dubrovačko podaništvo, dok su drugi upućeni u razne druge zemlje. U drugu grupu spadaju zapravo svi oni izbjeglice koji su kao krivični, vojni i politički bjegunci pobjegli iz svoje zemlje da bi izbjegli progon domaćih vlasti. Te je izbjeglice dubrovačka vlada u manjem broju zadržavala na svom teritoriju i davala azil, nego ih je većinom slala u druge zemlje ili vraćala na traženje domaćih vlasti, na temelju reciprociteta, u zemlje odakle su pobjegli.

U državi s relativno malim brojem stanovništva kakva je bila Dubrovačka Republika, morala je vlada u Dubrovniku neprekidno i s velikom pažnjom pratiti priliv stanovništva iz drugih zemalja jer bi suviše velik broj ljudi iz određenog područja mogao postati velika opasnost i za Dubrovčane. Iz tog je razloga u Dubrovniku, u smislu općeg položaja i prilika u Dubrovačkoj Republici, tokom stoljeća bio točno određen pravni položaj stranaca, uvjeti i način stjecanja državljanstva — podaništva i izdavanja »patenta nacionalnosti«, dok je tek u drugoj polovini XVIII. stoljeća bio utvrđen rok od 10 godina neprekidnog boravka na području Dubrovačke Republike kao jedan od glavnih uvjeta da bi stranac mogao postati dubrovački podanik.

Zapadnoevropskim zemljama kao i Turcima odgovaralo je, bilo iz ekonomskih ili političko-špijunskih razloga, postojanje Dubrovačke Republike kao samostalne — tampon-države između Istoka i Zapada, između muslimanskog i kršćanskog svijeta. Time je ujedno bilo priznato Dubrovačkoj Republici jedno od osnovnih prava svake samostalne države da pruža azil — utočište raznim izbjeglicama. To je dobro znala dubrovačka vlada kao i izbjeglice, pa je vlada u Dubrovniku davala azil stranim bjeguncima, dok su izbjeglice iskorištavali taj priznati međunarodni položaj Dubrovnika bježeći iz svoje zemlje, bilo zbog loših privrednih prilika ili zbog progona domaćih vlasti, tražeći spas, odnosno utočište na području Dubrovačke Republike.

(Primljeno na 8. sjednici Razreda za društvene znanosti JAZU od 6. prosinca 1978.)

Ilija Mitić

IMMIGRATION POLICY OF THE DUBROVNIK REPUBLIC
REGARDING THE WORLD EXILE INSTITUTION

Summary

Even before the liberation from the Venetian rule Dubrovnik used to receive various refugees, but only after the departure of the last Venetian doge (1358) and having gained her independence, Dubrovnik got the full competence for receiving refugees on her territory.

The appearing of refugees from neighbouring countries on the Dubrovnik territory depended mainly upon the political and economic situation in those countries, as well as upon economic conditions in the very Dubrovnik. Most refugees asked for asylum in Dubrovnik during the Turkish invasion on to the Balkan Peninsula at the end of the 14th and the beginning of the 15th centuries. Later on refugees used to come in bigger or smaller numbers. So in the second half of the 18th century there were about 500 of them per year.

In Dubrovnik as well as in other European countries two categories of refugees were known: economic emigrants and those criminal, army or political refugees who left their countries not to be persecuted. Dubrovnik government kept a great number of these and granted them asylum. Being good merchants and craftsmen, they were admitted the citizenship. Some were sent away to other countries or repatriated upon their country's demand based on reciprocity. Foreigners' legal position, then conditions and the way of getting the citizenship were precisely defined in the Dubrovnik Republic. In the second half of the 18th century one of the most important conditions for a foreigner to be admitted the citizenship was a ten year uninterrupted stay on the Dubrovnik territory.